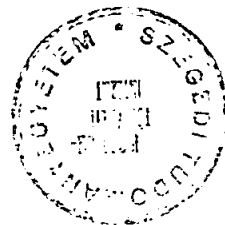

659

Fazekas István

MÓRA FERENC PARASZTÁBRÁZOLÁSA

/egyetemi doktori disszertáció céljára
készített dolgozat /

Mezősi Károly és Vajda László
emlékének

1. Irodalomtörténet-írásunk Móra-képe

A magyar irodalomtörténet-írás Móra-képe több mint négy évtizeddel az író halála után még mindig sok kérdőjelet kínál a művek értékelésével foglalkozó kutatónak.

E kérdőjelek közül talán leglényegesebb a szintézis-kísérletek szembetűnő bizonytalansága, néhány ellentmondása, Móra helyének meglehetősen óvatos szempontú kijelölése a magyar irodalom folytonosságában. Aligha Móra-kérdés ez csupán, elsősorban a hozzánk időben közelebbi korszakok, életművek értékelését is érinti.

A polgári irodalomtörténet-írás meglehetősen sommás értéktételezt Szerb Antal összefoglaló műve például úgy "fogalmazta meg", hogy a XX. századi magyar irodalom áttekintése közben egyetlen sort sem írt Móráról.¹ Nem sokkal hízelgőbb Schöphlin Aladár XX. századi irodalomtörténeti művének néhány mondatos igazságtevő elismerése sem, aki a regionális irodalom alkotóinak felsorolása kapcsán "az anekdota utolsó művelője"-ként emlegette Mórát.² Értékelése mintegy előkészíthette a legújabb - immár marxista-irodalomtörténeti szintézis - Móra-értékelésének címszavát³, amely így ítél: "Kései anekdotizmus: Móra Ferenc".

Gotein György és Gaál Ferika Jolán disszertációi, amelyek először vállalkoztak a Móra-életrajz és a megjelent kötetekkel valamelyest mérhető Móra-életmű részletesebb áttekintésére,⁴ műelemzéseikben nem kerülhettek el a túlértékelés vagy a félreértés buktatóit; inkább az életrajzkutatás részfeladatait teljesítették.

A régebbi Móra-értékelések közül a kortárs-írók véleményeinek, Juhász Gyula Móra-életrajzának, Szinnyei Ferenc tanulmányának veheti talán legtöbb hasznát a mai Móra-kutatás.⁵

Móra írói szemléletének jellemzéséhez természetesen nélkülözhetetlen az alig felsorolható résztanulmányok egész sora, közöttük Sík Sándor, Ortutay Gyula, Tettamanti Béla, Rubinyi Mózes írása.⁶ A felszabadulás utáni első évtizedekben Bóka László több forrásban idézett emlékbeszéde, majd egyetemi előadásainak jegyzete fogalmazta meg új történelmi helyzetben a Móra-értékelés kulcskérdéseit, világította meg a félreértések történeti és esztétikai hátterét.⁷ Az új szempontú értékeléssel egyidejűleg Szegeden is, Móra szülővárosában, Kiskunfélegyházán is aktív kutatómunka kezdődött. Szegeden elsősorban Vajda László, Péter László; Kiskunfélegyházán Mezősi Károly mérte föl és jórészt teljesítette is a Móra-kutatás legsürgősebb feladatait.⁸ Vajda Lászlónak az 50-es évek elején megkezdett kutatásai alapján indulhatott útjára a tudományos jegyzetapparátussal közreadott Móra-sorozat a Magvető Könyvkiadó gondozásában. Több elkallódottnak vélt Móra-novella válhatott így ismertté, a Hannibál föltámasztása c. regény megjelenése pedig nemcsak a Móra-értékelés korábban ismeretlen forrását nyújtotta, hanem 1957 utáni filmművészetünk ünnepi eseményét is inspirálta. A Hannibál-regény megjelenéséhez hasonló különös nyeresége az új Móra-sorozatnak a Memento címmel megjelent vezércikkgyűjtemény. Kiskunfélegyházán Mezősi Károly a történész és az irodalomtörténész örökségét, a félegyházi évek költői-újságírói termését; a Móra-életrajz helytörténeti emlékeit. Több mint tíz éves gyűjtő és feldolgozó munka eredménye a Móra ifjúkori verseit tartalmazó kötet bevezető tanulmánya, ami sajnos, csak Mezősi halála után jelenhetett

meg Móra Ferenc félegyházi élete címmel.⁹

Az irodalomtörténeti-esztétikai értékelés természetesen nem csupán a Móra- emlékekhez kapcsolódó vidéki "állomáshelyek" kutatóira várt.

Az 1955-ben rendezett realizmus-vita kapcsán hangzott el Veres Péter egyik hozzászólása - Nagy Péter referátumához -, aki nagyobb történeti és irodalomtörténeti periódusra tekintve többek között a Móra-értékelés esztétikai hangsúlyú hiányaira figyelmeztetett: "Hiányzik az előadásból, de az egész magyar kritikából és irodalomtudományból is az a felismerés és annak helyes értelmezése, hogy miben különbözik például és elsősorban az úgynevezett paraszt írók élet- és emberábrázolása a megelőző korszak népies vagy éppen népieskedő, bár vitathatatlan népszerűető írásaitól. Világosan szólva, meg kellene mutatni végre, mi a különbség Tömörkény, Gárdonyi, Móra, de még a sokszor impresszionizmusra hajlamos Móricz Zsigmond népi, paraszti alakjai és a népi írók realista prózájának hősei és általában a parasztábrázolása között."¹⁰

Nem tagadhatjuk le, hogy Veres Péter kérdés-sorozatára mindmáig nem adott egészen megnyugtató választ az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent hatkötetes irodalomtörténeti szintézis;¹¹ dolgozatunk témaválasztását éppen az a szándék inspirálta, hogy szembesítve a különböző véleményeket, Veres Péter kívánságát legalább részben teljesítve, Móra parasztábrázolásáról a rész-igazságokat közelítő értékelést nyújtsunk.

Feladatunkat csak részben könnyíti, hogy 1958-ban megjelent Földes Anna Móra-monográfiája¹², mert az első monografikus igényű marxista Móra-értékelés éppen az

összefoglaló fejezet címszavában felel a műelemző fejezetek tartalmával és a bevezetőben megfogalmazott célkitűzéssel is. Igazságtalannak tartja Földes, hogy "a felszabadulás utáni esztendőkből, még mielőtt a hamis Móra-kép leleplezése és az új, marxista Móra-portré és értékelés megszülethetett volna, a hamis kép és a túl merev politikai követelmények alapján egyszerűen kiszorítottuk Mórát klasszikusaink sorából, haladó hagyományaink tágabb köréből".¹³

E bevezető sorok után azt várhatnánk, hogy az igazságosabb mérlegelés eredményeként végül is igazabb Móra-kép tárul a mai olvasó, a kutató elé. Ehelyett Földes, aki bevezetőjében megemlíti, hogy az ellenforradalmi korszak "a szeretet és a vallás lágy szívű apostolává, tankönyvnagyapóvá" ¹⁴ szelídítette Mórát, a Móra Ferenc öröksége című fejezetben megelégszik Móra önvallomása-
nak igazolásával: "irodalmunk kismesteré"-vé minősíti Móra Ferencet.¹⁵

Könyvének kritikai visszhangja nyomán - még akkor is, ha az életrajzkutatás, a műelemzés vitathatatlan értékei segítették az új Móra-kép alakítását - inkább gyarapodott a lényeges szintézis-kérdéseket érintő kérdőjelek száma, mert opponensei sem értettek egyet az összegező fejezet tartalmával.

Nagy Péter túlértékelést olvasott ki még Földes Anna óvatos summázatából is.¹⁶ Alighanem az opponensi vélemény hatására "tűnhetett el" a Nagy Péter által bírált klasszikussá emelés ténye.

Ha fellelőzzük Nagy Péter Rosta c. tanulmánykötetét, többek között ezt olvashatjuk Földes Anna Móra-értékeléséről:

"Móra nem tartozik nemzeti klasszikus íróink közé: sem szemlélete, sem alkotásai nem tették azzá."¹⁷
Okosabb, ha természetes helyén láttatjuk Mórát: "haladó huszadik századi irodalmunk középvonalaiban."

A másik opponens, Sőtér István viszont a Tisztuló tükrök című tanulmánykötetében azért marasztalja el Földes Anna Móra-könyvét, mert nem veszi észre az életmű egyenetlenségeiben a valódi, klasszikus értékek művészi teljesítményét.

Sőtér szerint Móra stílusának kettőssége - a már-már érzelgősségre is hajló lírai hangvétel és a tárgyiasabb hangvételű stílusérték - között "az a küzdelem rajtezhetik, mely őt magát is a kismesterségből az igazi művészetig emeli."¹⁸

Következtetése egyértelmű: "Ebben a küzdelemben Móra írói nagyságának, jelentőségének kulcsát leljük meg. Mert nem kétséges, hogy ahol ez a küzdelem sikerrel jár, ott Móra a kor legjobbjainak szintjére emelkedik. Ezeket az eredményeket nem ronthatják le szemünkben igénytelenebb írásai."¹⁹

Hogy a kismesteri "fokozat", amely tovább élt a Kis Magyar Irodalomtörténet Móra-értékelésében²⁰, nem a legsikerültebb értékitélet, éppenséggel még csak nem is "formai vérvétel," ezt B. Nagy László is észrevette Földes könyvéről írt kritikájában, az Irodalomtörténeti Közlemények 1958-as évfolyamában:

"Földes Anna szereti Mórát, így még különösebb, hogy beleesik a polgári literatúra csapdájába, egyszerűen kismesternek nevezte ki az Ének a búzamezőkről, a Hannibál föltámasztása, s néhány kitűnő novella íróját, amelyek egyáltalán nem "kismesteri" szinten állnak.

Hogy ő maga is annak tartotta magát, ez a mi szempontunkból közömbös."²¹

Földes könyve tehát legjobb szándéka ellenére nem alakíthatta át lényegesen - több mindmáig érvényesnek tekinthető részeredményeivel, problémafölvetésével - a polgári irodalomtörténet-írás Móra-képét. Talán nem is jutott egészen közel Szinnyi Ferenc Móra-elemzéséig, különben észrevehette volna, hogy Móra önértékelését nem tekinthetjük többnek, mint érdekes írói önvallomásnak. Szinnyi nem véletlenül polemizál Mórával, s végül kiemeli, hogy "a legkisebb forgácsain is meglátszik, hogy mester gyaluja alól hullott."²¹

A szegedi Móra-kutatók olykor-olykor - évfordulókra írt megemlékezésekben - éppen a teljes Móra-életmű földrajzi közelségéből perlekedhettek ugyan az újabb értékelés lehetőségéért, Vajda Lászlót azonban, aki legilletékesebb lehetett volna esztétikai igényeket is megvalósító műelemzésre, korai halála akadályozta meg tervezett Móra-monográfiája megírásában.

Vajda László kutatásai mégis alig felbecsülhető eredmények közreadásával, többek között az életmű-sorozat köteteihez írt jegyzetekkel, utószavakkal segítette, sürgethette a tárgyilagosabb Móra-értékelés megszületését.²³ Mezősi Károly pedig már az 1960-as években befejezte a csak halála után megjelent Móra Ferenc félegyházi élete című helytörténeti-irodalomtörténeti megközelítésű alapvető tanulmányának megírását.²⁴ Ha Móra gyermekkoráról, diák éveiről, a szülőváros műveket inspiráló hatásáról szólnunk, az ő kutatásainak eredményeit közvetítjük. Nem annyira újabb művek felismerése, inkább művészetpolitikai szemléletváltás hatására mintha oldódna a Móra műveivel szemben megfogalmazott irodalompolitikai fenntartás, ezt sejtjük a Magyar Klasszikusok

könyvsorozat vitájában éppen Nagy Péter javaslatából. Nagy Péter, aki Földes Anna kötete megjelenésekor még "torzó"-nak minősítette az Ének a búzamezőkről című Móra-regényt, 1965-ben a klasszikusok sorozat tervéhez ajánlja.²⁵ /Egyébként a Kis magyar irodalomtörténet szerzője által a "legjobb háborúellenes regény"-ként emlegetett könyv újabb kiadásban mindmáig hozzáférhetetlen! / Meglepő, hogy a felsorolt kutatási eredmények alig-alig termékenyítették, gazdagították A magyar irodalom története című kézikönyvsorozat Móra-fejezetét, Vargha Kálmán tanulmányát.²⁶

Nem ismétli ugyan Vargha Kálmán Földes Móra-értékelésének a Kis magyar irodalomtörténet-ben még számontartott gondolatát, de a fejezetcímbe kimondott értékítélete - Kései anekdotizmus: Móra Ferenc - még Sőtér tanácsára sem figyel. Csak anekdotizmust lát Móra korántsem csupán anekdotikus műfajú írásaiban. Már említettük, hogy ez az értékelés egyáltalán nem új, Schöphlin huszadik századi irodalomtörténetéből is ismerős, csak ott még nem címszövegben olvashattuk. Karinthy Móra-nekrológja, amelyet pedig Vargha Kálmán elég gyakran idéz, nem véletlenül tiltakozott a "formai vérvétel", a Mikszáth-hatás túlértékelése ellen.²⁷

A modern magyar prózaírók érveit vagy Ádý lázadását ismerjük az anekdota szellemi értékeket bénító hatásával kapcsolatban; s mi tagadás, Móra műveinek jelentős része kapcsolódik is az anekdotikus prózai örökséghez. De mégiscsak tévedés Móra egész életművét a kései anekdotizmus süllyesztőjébe helyezni, megfosztva annak sok-sok szállal a haladó polgári vagy éppen szocialista irodalomhoz fűződő kapcsolatától.

És ha már stilusvizsgálatot végzünk, ne feledjük el Dubinyi Mózes észrevételét, aki szerint: "Móra akárcsak Mikszáth, az anekdotát rajzzá, novellává szélesíti".²⁸

Király István Mikszáth-monográfiája meggyőzően bizonyította, mint változott az anekdota Mikszáth életében is funkciójában, hogyan vált az anekdotikus stilus Mikszáth kritikai realista ábrázolásának eszközévé.²⁹ Észre kell majd vennünk – talán éppen Szalay Károly kutatásaira is hivatkozva,³⁰ hogy Móra sokszor emlegetett humora korántsem anekdotikus kitérőkre csábit... Nyelvi értékeinek többértelmű gazdagságát, árnyalatait alig vizsgáltuk az adott történelmi helyzet összefüggéseiben.

Dolgozatunkban nem kívánjuk felvállalni a Móra-értékelés minden számontartható gondját, polemikus kitérőkkel sem érintjük az életrajzkutatás részletkérdéseit. Azok ismeretében – sok részletben éppen Földes Anna, Vajda László, Mezősi Károly, Hegedüs András kutatásainak értékeit megközelítve – a teljességigényű Móra-értékelést kívánjuk segíteni. És ha már megkérdőjeleztük a kismesterré minősítést, az anekdotizmus kizárólagosságát, a frissebb Móra-értékelés még egy vitatható tételére hívjuk fel a figyelmet!

Amennyiben nem tulajdonítanánk nagyobb jelentőséget Vargha Kálmán dolgozata címadásának, akkor Móra műkedvelő íróvá minősítése gondolkodtat el tanulmánya olvasása közben: "Huszedik századi irodalmunk legjelentősebb műkedvelő írójának nevezhetjük Mórát, a szó nemesebb értelmében."³¹

Az értékelés forrása ezúttal is egy Móra-vallomás, Móra egyik leveléből idézett szövegrészlet.

Aligha "becsülhetjük túl" éppen Móra műveinek tárgyi-lagosabb értékelése érdekében Móra sokirányú elfoglaltságára utaló önvallomását. Legalább olyan hiba helyettesíteni az irodalomtörténet saját feladatát Móra-idézetekkel, mint elfogadni például a gondolkodónak, tudós-nak sem kevésbé kiváló szépítő, Németh László vallomását, ha tanulmányai közelében voltaképpen igazságtalanul kisebbiti a ^{szépítői} teljesítmény értékeit.³²

Móra-értékelésünk megújítását, az igazabb Móra-kép megismerését megítélésünk szerint az szolgálhatja, ha végre nem csupán arra figyelünk, hogyan írt Móra; milyen műfajban, milyen stílusértékeket nyújtott, hanem a tartalom felől közelítve azt vizsgáljuk, mit írt saját koráról. Ez a megközelítés hitelesítheti a stíluselemzés megállapításait is. Így szabadulhatunk meg olyan szélsőséges nézetkülönbségektől - megnyilatkozásoktól -, amelyek egyrészt Mórát az újságírói munka minden részletében klasszikus értékeket láttatnak - amit a Szilánkok-kötet termése sem erősít -, s attól a nem kevésbé szerencsés megítéléstől, amely szerint Móra "műkedvelő író", igaz, hogy "a szó nemesebb értelmében".

2. Életrajzi motívumok Móra témaválasztásában

Móra Ferencet születése, gyermekévei, ifjúkori emlékei egy alföldi mezővároshoz, Kiskunfélegyházához kapcsolják. Még nem élt, amikor 1876-ban megszűnt a jászkun kerületek autonómiája, de később, nyíledozó értelmével felfoghatott valamit a hajdani jászkun tudat megnyilvánulásaiból. Szülei még számontartották az apa - Móra Márton - és fivére jászsági származását, s a márnár

kétes értékű "kun" tudat megnyilvánulása, hogy a bennszülött Nyeszó Juhász család - az édesanya rokonsága - kun ősokeket is emlegethetett.³³

A XVIII. század közepén betelepült jász családok akár "kiskunok" is lehettek az egy évszázadnyi késéssel érkező jász vagy Heves megyei palóc családok közelében.

Móra gyermekéveiben egyszerre ismerkedhetett a "vélt igazukat" és magacsul védő kiskunok harciasságával, konokságával, a történeti irodalomban sokszor tévesen, egyoldalúan ismert "módos", "szinmagyar" parasztváros igazi szegénységével is. Olyannyira lényeges ez a kép - olyannyira tartós örökség -, hogy még Erdei Ferenc Futóhomokjának Félegyházával foglalkozó fejezete is Mórát idézi a díszes, hivalkodóan díszes városháza és a Kálvária mögött meghúzódó nyomortanyák látványának jellemzésekor.³⁴ Összehasonlításként a XIX. századi városkép hangulatának jellemzésére érdemes felidézni 1847-ből egy Pest megyéből Kiskunfélegyházára helyezett fiatal káplán tudósítását, aki még nem tudhatott a cifra városházáról, a századforduló lassú léptekkel megindult polgáriasodó fejlődéséről:

"A város nagy, de nagyon paraszt, s kiholt, nincs benne semmi élet, semmi elevenség. Kivéve ünnep- és vasárnap délelőtt, midőn csoportosan tódul a nép minden felől ajtatatoskodni."³⁵

Az 1870-es, 80-as évek mezővárosi adottságait is találóan jellemezheti ez a leírás, kiemelve a katolikus vallásos élet eseményeinek ünnepi szertartásait. A polgári városiasodás csak a 80-as évek közepén kezdődhetett meg Félegyházán, amikor Holló Lajost képviselővé választják - 1886-ban -, amikor Kossuth diszpolgárrá választásának országos hatású eseménye hatására felerősödhet a

Kossuth-kultusz. Móra több írásából tudjuk, hogy a Kossuth-kultusz erősödése - éppen az 1880-as évek végén, a 90-es évek elején - milyen jelentős hatással táplálta Móra érdeklődését, szellemi tájékozódásának alakulását.³⁶

Apja - Móra Márton - nem volt a szó mai vagy akár korabeli értelmében földműves paraszt, anyja - Nyeszó Juhász Anna - ősei jogán nem a redemptus szabad parasztokhoz, inkább a földnélküli szellérek egyre gyarapodó tömegéhez tartozott. Jóllehet, a pásztor ősök nem tisztelték túlságosan a parasztot, a közös életsors a szegényebb "közrendű kiskunok"-at mégis csak közelítette egymáshoz. A kapitalista fejlődés kiegyezés utáni eseményei, részeredményei meglepő módon hátrányosan érintik a kézműves ipar mestereit: a pusztai állattartás átalakulása, a gyáripár termékeinek közvetítése megintja a szücsök és a takácsok létbiztonságát. Móra Márton, aki "valaha", az 1860-as években, az 1870-es évek elején még segédekkel dolgozott, az urak szücske is volt, az 1880-as években már elszegényedett parasztszükség, a szegények foltozószücske. Évről-évre kevesebb új subát, ködmönt adhatott el a vásárokon, s mire Móra Ferenc kivételes tehetsége révén a gimnáziumot befejezheti, apja már napszámos munkára is rákényszerül; ikertestvére, Móra András pedig cselédsorba jut. Igaz, már iparosként is volt kapcsolata Móra Mártonnak a szegényparaszti sors adottságaival, egyedül művelte a mintegy 1800 négyszögölnyi felsőgalambosi szőlőjét, s ez az egyetlen adat elegendő bizonyosság ahhoz, hogy az önéletrajzi írások visszatérő forrása legyen a család földhözragadtsága, "hiteles" legyen az író meseszövése a madárlátta kenyérről. Mint a Szeptemberi emlék vallomásából tudjuk, éppen ez a kevés föld volt a legnagyobb akadály a annak, hogy Móra Márton "földbirtokos" szegénységi bizonyítványt kapjon a városi uraktól.

Es persze, azt sem felejtették el Móra Mártonnak, hogy - talán éppen az Asztalos-féle pusztakereső zendülés idején - sokat éltette 1848-at.³⁷ Ilyen előzményekkel érhető, ha a gyermek Móra nem annyira az un. "iparos osztályt", hanem a legszegényebbeket képviseli 1884-ben a Rongyos Egylet egyházi ünnepélyén, az Ó-templomban vállalt "közszereplésével", ami nemcsak sikert jelentett számára.³⁸ A fájdalmas megalázás - hogy lyukas csizmában lába a kőhöz fagyott - megerősíthette benne a szegények közösségéhez való tartozás korai gondját, lázadáshoz is elegendő keserűségét. Apja pedig urat szeretett volna nevelni belőle, amit nemcsak az Uri kalap története árul el, de az édesanya emléket megörökítő Szeptemberi emlék vagy a Téli Isten c. novellák érzelmi fűtöttségű vallomása is.

Az a lehetőség, hogy véletlenül mégis bejuthatott a gimnáziumba, egy felvilágosult szellemű latin tanár, Eyszrich György érdeme, aki miután ölében vitte be a tanterembe, magára vállalta a tandíj rendszeres fizetési kötelezettségét. A Kiskunfélegyházi Katolikus Gimmáziumban a függetlenségi politikus, a jeles újságíró, Holló Lajos fivére, Holló László az igazgató, aki haladó értelmiségi törekvések összefogásával elérhette, hogy 1893-ban az algimmáziumot főgimmáziummá minősíthették, s hogy a város vezetői megszavazták a millennium évére épített új főgimmáziumi épület költségeit.

Mire az épület elkészült - 1897-ben -, Móra már érettségizett. Erre a kulturális eseményre mégis ünnepi hangulatban készülődött, ezt bizonyítja a Félegyházi Hírlapban megjelent verse és vezércikke is.³⁹ Nem becsülhetjük túl a félegyházi gimnáziumi évek hatását, de éppen Móra írásai, Mezősi Károly kutatásainak eredményei segítenek ahhoz, hogy a félegyházi diákevek emberformáló

hatását értékelni tudjuk. Történelemtanára Trungel János volt az első ember, akit sirni látott a házáért, irodalomtanára Szalay Gyula, aki tudományos érdemekkel érkezett 1893-ban Léváról Kiskunfélegyházára, s 1895-ben már múzeum létesítését sürgette. Latin tanára Eyszrich György nemcsak az ő továbbtanulását támogatta, mozgalmat indított a szegény sorsú diákok tankönyvsegélyének rendszeres biztosításáért.

Aligha véletlen, hogy a papi hivatást világi tanári állással fölcserélő, a polgári szabadgondolkodás eszméivel ismerkedő tanárok - Eyszrich, Szalay - hatottak legmaradandóbb jellemformáló erővel a fiatal Móra érdeklődésére, világnézetére. Az érettségi évében írt versei, vezércikkek már sokat elárulnak a felvilágosult katolikus gondolkodás kételkedést is tiszteletben tartó tanításaiból. A körülötte zajló harcok a város kulturális életében, szükségképpen megismertetik a feudális maradványok elleni lázadás programjával, a Petőfi-hagyomány, a Kossuth-kultusz tartalmával.

Tizenöt évvel idősebb bátyja, Móra István ekkor még utolérhetetlen példaképnek tűnik az ifjú poéta közelében. A korkülönbség pedig lényeges szemléleti különbséget is rejt: bátyja a népi költőiskola egyik követője, keveset ért meg a századforduló szocialista vagy szocialisztikus mozgalmáiból, értetlenül áll majd az 1918-19-es forradalmi események előtt is. Csatlakozása a szabadkőműves mozgalomhoz inkább kíváncsiságból, az alig körvonalazott 1848-as hagyomány tiszteletéből táplálkozhatott. Igaz, Atyámfiai ⁴⁰ címmel megjelent prózai kötetét a pályakezdő Osváth Ernő dicsérettel méltatta, novelláinak dialógusaiban Tömörkény hatását is észrevette. Néhány novellájának újabb kiadása ürügyén Bori Imre megbecsüléssel értékelte a már-már elfelejtett író novelláinak a századforduló népi életét

etnografikus hűséggel megörökítő természetét.⁴¹ Erényei tulajdonképpen Móra Istvánt is a szülőföldhöz kötik: hősei pusztai betgárok, pásztorok vagy éppen a család féltő szeretettel rajzolt alakjai.

Móra Ferenc, aki bátyja kifejezésével élve "utóbb fakadt erős hajtása erős fának", sikerei csúcsán sem tagadta bátyja iránti tiszteletét. Az egyetemi évek gondjaiban időnként több segítséget is várt volna tőle, szemrehányással aligha illette.

Ez a "tisztelet" nem is vált egészen hasznára Mórának, ha korai verseinek szemléleti következetlenségére vagy a versek esztétikai értékeire gondolunk. Az újságíró, a publicista erényei már a félegyházi évek természetében túlmutatnak Móra István írói tehetségének határain, s ma már aligha mérhetjük föl, mit jelentett volna Móra Ferenc pályakezdésének alakulásában ennek a testvérközelségnek valamivel mérsékeltebb "példaadása". Az a szerény terjedelmi irodalmi szemelvény-válogatás, ami 1956-ban a Móra-szobor avatóünnepélyére megjelent,⁴² az egyetemi évek erősebb hatása nélkül is egyenesen vezet Móra szegedi bemutatkozásához: a viszonylag egyenetlenebb verstermés értékeihez, a vezércikkek keményebb, harcot is vállaló programjához, majd az elbeszélő műfajban született írások témaválasztásához.

Vajda László Móra-bibliográfiája segítségével,⁴³ Mezősi Károly közelmúltban kiadott ifjúkori Móra-verseket tartalmazó válogatása⁴⁴ segítségével könnyen áttekinthető, időrendben és tematikus kapcsolatokkal is csoportosítható az ifjúkori Móra-írások anyaga. A szerelmes versek csokrát a családi ünnepekre írt köszöntők egészítik ki /Anna napra, Édesapám nevenapján/, az iskolai ünnepélyekre ódai szárnyalású versek témáját éppen 1896-ban némi

rezignáltság, csalódottság jellemzi. /Pusztaszeren, Himnusz./

Édesapám nevenapjára című verse zaklatottsággal, bűntudattal terhes vallomás a család elszegényedéséről:

"A napszámos veritéknek
Kicsi volt az ára:
Másnak hoz már édes szőlőt
Az az egy-két pászta.
De a ruhánk mind lefoszlott,
Kenyérre is kellett,
/Jó puhára nekünk: neked
Száraz alig tellett!/
Minden, minden elúszott, csak
Mink maradtunk négyen,
Bogárhátú kicsi házban,
De nem úgy, mint régen!"

A tartalom valamelyest - vitathatatlanul - rokon az egykor Petőfi által felpanaszolt családi tragédia leírásával, A jó öreg kocsmáros mondandójával, de a forma Petőfi versénél igénytelenebb: Ábrányi Emil, Pósa, Szabolcska verskultúrájának nyomában jár. Ezért mondhatjuk, hogy már a pályakezdés éveiben erősebb a prózaíró tehetsége, a vers-termés tárgyilagos elemzése csak néhány olyan műre figyelhet - Mezősi Károly, Makay Gusztáv észrevételeit hasznosítva⁴⁵ -, amelyek az író világképének alakulásáról nyújtanak elbeszélésekkel még nem jellemezhető forrásokat.

A félegyházi diákevek jellemformáló hatását nem becsülhetjük túl, hiszen Móra írói tehetsége kibontakozását a Szegeden töltött évek, évtizedek is alakították.

De nem is becsülhetjük alább, mint ezt az egész életmű megítélése, vagy legalábbis témánk megközelítése, Móra parasztábrázolásának értékelése indokolja. A sokszor idézett származástudatot - "Engem Félegyháza tett íróvá..." - a sikerei csúcsán álló, elismert író fogalmazta meg 1933-ban⁴⁶. Ez a ragaszkodás viszont nem csupán a súlyos beteg ember érzelmi kitárulkozása, a hűség parancsának következetes megnyilatkozásait az egész életmű tartalma hitelesíti.

"A félegyházi föltozószaűcsnek benne jött meg a szava"
- írta egyik szép megemlékezésében Rónai Mihály András⁴⁷.
Móra sohasem felejtette el, hogy mire kötelezte őt ez a családi örökség. Anyja halk szavát, a vallás vigaszába hajló csöndes örömet is kihalljuk a Szegények karácsonya című verséből. A Betlehemi csillag c. vers pedig talán az apai örökséghez közelít, egy új értelmű vallásosságot hirdet, amelynek papja

"Nem harcol karddal, kelevézzel,

Csak a szeretet fegyverével,

És igájába fognak állni

A kerek föld minden határi."⁴⁸

1897-től a pesti egyetemen tanul, de kapcsolata a szülőhárossal nem szakadt meg. Nemcsak szülei várták haza, menyasszonya is nehezen viselte a távollét gondjait-panaszait.

A Pesten töltött évek kevés sikert és annál jóval több megalázást nyújtottak az itthon már ünnepeelt ifjú költőnek. Hagedűs András kutatásai alapján ma már lényegesen többet tudhatunk az egyetemi évek gondjairól, Mórának az Egyetemi Körben vállalt vezető szerepéről.⁴⁹ Válságos évek

voltak ezek, ezt leginkább a mennyasszonyához írt levelek vallomásai és a Móra-család által épségben megőrzött ifjúkori napló vallomásai bizonyítják. Nem csodálhadjuk, ha az ingyenes ebédért különleges szolgálatokat teljesítő tanárjelölt 1900-ban, alapvizsgálata után elfogadja a Péterfi Sándor segítségével részére följánlott segédtanári állást Felsőlövön. A felsőlövői rövid, mintegy féléves időtartamú tanári pályáról az En szép tanárkorom... címmel írt novellája számol majd be nem csekély iróniával.⁵⁰

Kelényi Ferenc, Péter László és Galambos Ferenc kutatásai tájékoztatnak a Móra vallomásaink kívül elérhető dokumentumok, helytörténeti, irodalomtörténeti adatok Móra emlékeit is korrigáló tartalmáról. Haza vágyódásának előzményeiben nem csupán a házassági tervek előkészületeit láthatjuk, talán olyan feladatok isirányítják az elhatározását, mint a Magyar Nyelvőr-ben közölt részben botanikai, részben nyelvészeti-néprajzi érdeklődést mutató írása: Népies növénynevek a Kiskunság flórájában és faunájában címmel.⁵¹

Néhány hónapos katonai szolgálatát leszámítva 1901-től 1902-ig újságírói feladatokat vállal, és megpróbál állást keresni Félégyházán. Ez a rövid időszak is megerősíti az újságírói munka iránti vonzalmát, s csupán Móra István néhány sornyi ajánlása szükséges majd ahhoz, hogy a Szegedi Napló ne Ady Endrét alkalmazza a megüresedett állásra, hanem inkább Móra István öccsét, aki nem kérdezte, mennyi fizetést fog kapni.

Balassa József a Literatura 1927-es Móra-számában így emlékezik Móra fogadására: "A Szegedi Napló új munkatársat keresett. Természetesen író-t vagy költőt. Abban az időben még az volt a fontos, hogy az újságíró elsősorban írni tudjon... Így kapott meghívást 1902 tavaszán Ady Endre a Szegedi Naplóhoz. Engel Lajos, a lap kiadója levelet írt

neki: látoagatná meg a legközelebbi vasárnapon. Ady át is utazott Szegedre, tárgyalt is Engel Lajossal, tetszett is volna neki a lap függetlenségi politikája, a munkaköre is, csak éppen nem tudtak megegyezni. Ady Endre száz forintot kért egy hónapra, s Engel sokallotta ezt a fizetést. Nyolcvanat ajánlott.

- Akkor inkább Váradon maradok! - mondta Ady é Annyit fizet Fehér Dezső is!

Adyt nagyon várták a Szegedi Naplónál, s a szerkesztőség tagjainak az volt az álláspontjuk: meg kellene adni a száz forintot. Engel Lajos azonban hajthatatlan maradt.

- Ajánlanak nékem egy másik fiatalembert. A Móra Pista öccsét. Fölutazom érte Pestre és lehozom.

Néhány nap múltán Engel Lajos csakugyan megjelent egy fiatalemberrel a szerkesztőségben.

- Ez a fiú tud csak verselni! - Mutatta be Békefi Antalnak az ifjú költőt.

- És még csak nem is kér száz pengőt, csak a felét!
Az ifjú Móra Ferenc volt."⁵²

3. Az elődök és a kortársak hatása

A félegyházi sikerek, az országos lapok - elsősorban az Új Idők - elismerései, tehetségének kétségbevonhatatlan értékei erősítették Móra újságírói ambícióit. Pályakezdése nem volt mentes gátlásoktól, csalódásoktól, hiszen költői sikereit befolyásolta, észrevehetően zavarta Adyék lírájának korszaknyitó jelentősége. Gyulaiáról írt cikke szerint nem tudott csatlakozni a konzervatívabb irodalomszemlélet által diktált értékrendhez sem, egyetemista korában unalmasak voltak számára Gyulai Pál előadásai.⁵³

Nincs nyoma annak sem, hogy a természetrajz szakos tanárnak készülő Móra vagy az újságíró Beöthy esztétikájáért lelkesedett volna, pedig hallgatta Beöthy előadásait. Későbbi megnyilatkozásai szerint talán Riedl Frigyes Arany Jánosról tartott előadásai hatottak rá leginkább.⁵⁴ Mi tagadás, Móra inkább a félegyházi gimnáziumban vagy később önképzéssel gyarapította ismereteit, bátyja baráti körének kapcsolataival épített irodalmi tájékozottságát vihette magával Szegedre az álláskereséssel Félegyházán töltött közel másfél év után.

A "félegyházi örökség" ilyen értelemben aligha problémamentes, aligha egyértelműen pozitív töltésű Móra számára. A Négyessy-szemináriumok költői iskoláját ő nem járhatta végig, mint Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, s évek telnek el, míg saját tehetsége legigazibb határait a Szegedi Napló tárcarovatában felismerheti. A Szegedi Napló főszerkesztőjének bizalmára vall, hogy a fiatal újságíró hamar otthonra talál Szegeden, de egy-két évig elég gyakran küld még írásokat a Félegyházi Hirlapnak is. A Kossuth-kultuszhoz kapcsolódó vezércikkek jól illettek a Félegyházi Hirlap és a Szegedi Napló programjába, s a belőlük felismerhető megkeseredett hangvétel, ironikus valóságlátás mintha az érett, fölkészült író első határozott lépéseit igérné. A Petőfi-kultusz romantikus szélsőségeivel hadakozva írja: "Mért akarnátok, hogy még most is élne? Hogy mindennap meghaljon halálnak halálával? Hogy mindennap vértanúja legyen eszméinek? Hogy mindennap megostorozzátok, mint országháborítót, hogy sárral dobáljátok, mint futó bolondot? Adjátok inkább halált Annak, aki tudtunk nélkül is gondot visel ránk, és visszavette őt magához úgy, amint adta: névtelenül és idejében. Ne szavaljátok se elégiákat, se himnuszokat,

mert bizony-bizony hiába veszitek az ő nevét - hanem könyvének, a hazaszeretet szentírásának ígeit égessétek bele a nép szívébe." A materialisztikus gondolat-töredékeken - pl.: "Fájt, amikor megtudtam, hogy fejünk fölött csupán a semmi kéklik" - átsüt az utópisztikus szocialista tanítások hite: "Mert az lesz az igazi Petőfi napja, mikor leteszi a kártyát a mágnes, a kaszát a paraszt, abbahagyja mindennapos lesvetéseit az államférfi, és nem szóáradattal, hanem ünneplőyes némasággal hajt térdet az ő emléke előtt."⁵⁵

Petőfi iránti tiszteletét később, az ellenforradalom hamis Petőfi-kultusza láttán még kevesebb szenvedéllyel fogalmazta meg, ahol megtehetette - Juhasz Gyula rövid életű, Magyar Jövendő című lapjában⁵⁶ -, s ezekből könnyű megérteni, hogy Petőfi az utolérhetetlen példakép számára, nem az előd, a költői műfajban követhető "mester".

Gyermekkori olvasmányai közül a mesék hatását, a világirodalom elérhető kalsszikusainak lebilincselő hatását nem vizsgálta még olyan alaposan az irodalomtörténet, mint azt Mikszáth vagy Móricz pályájának értékelésekor megtette.⁵⁷ Pedig Móra esszéi elég kézenfekvő lehetőséget kínálnak ahhoz, hogy Móra Jókai-tiszteletét ne tekintsük jelentéktelennek. A kész írói fegyverzetben megmutatkozó Móra az 1920-as években, Jókai ünneplése ürügyén mondja ki a saját műveire is érvényes esztétikai normák Jókánál megcsodált törvényét: "Nem azon fordul meg a dolog, hogy elhihető-e valami vagy nem, hanem azon, hogy el tudja-e hitetni az író vagy sem. Az elhíttetés művészete a legnagyobb művészet. És Jókai Mór fél századon keresztül el tudta hitetni a leghihetetlenebb meséket egy egész világgal."⁵⁸

Nemcsak Jókai műveit, de a tengeri Jókai-irodalmat is végigolvasta, s ezt az alaposságot bizonyára az ifjúkori Jókai-hatás magyarázhatja. Még a beérkezett - kitűnő novellái közönségsikerével elismert - író is a mesemondót tisztelte Jókaiában. A magyar ifjúsági irodalom egyik művelőjének tiszteletadását is megérezhetjük Móra Jókai-értékelésében: "Dickens is, Victor Hugo is, Balzac is, Dumas is teremtettek embereket, akik otthon vannak a Föld egyik sarkából a másikig, és talán élni fognak mindaddig, míg meg nem indulnak a Föld jégsarkai, és el nem temetik a halandókkal együtt a halhatatlanokat is. De a mi Jókaink a teremtményei számára külön világot is teremtett, amelynek külön faunája, flórája, külön égboltja és fizikája van. Itt fekete gyémántok teremnek, itt regényük van a csigáknak, itt láthatatlan csillagok világítanak, itt ismerik a törhetetlen üveget, az elolthatatlan tüzet, és itt még az ég halottja, a Hold is a lakható felét fordítja a Föld felé. Azt mondják, nagyon különös világ ez, és valóban az is, de hát Jókai hősei számára ilyen kell, mert azok ezen a közönséges földön meg nem állhatnak."⁵⁹

Mórának a XIX. század értékei felé forduló majdnem "személyes" kapcsolatát a félegyházi diákevek is táplálták. Katona József iránti tiszteletét első versében fogalmazta meg, amelyben észrevette, hogy Katona⁶⁰ "öntragédiá"-ját rajzolta Bánk jellemében, tragikus sorsában. Szeged századvégi irodalmi élete, a Szegedi Napló függetlenségi politikáért lelkesedő programja is közelítette Mórát a XIX. század, főként a századforduló hagyományokat kereső írói célkitűzéseéhez. A Szegedi Napló 25 éve című írásában mért föl⁶¹ mit jelentett nemcsak Szeged, hanem a magyar irodalom számára Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Thury Zoltán, Tömörkény István jelentése. Elfogultsága Pósa Lajos iránt vagy Móra István iránt ebben a tömör, majdnem tanulmányigényű írásban alig tettenérhető.

Pósáról néhány sornyi méltatásában még azt is elárulja, hogy írásai "igen naiv kis történetek", s csak a nálánál idősebb pályatársakra való tekintettel teheti hozzá, hogy ennek ellenére Pósa "kitűnő költő".⁶² Különös figyelemmel tekint a Napló aranykorára, amelyet Mikszáth nevével jeleztek, s a viszonylag csekély fizetésért azzal kárpótolták a fiatal újságírókat, hogy jelképesen "Mikszáth íróasztalá"-hoz ültették. Őket. Egészen bizonyos, hogy nem Szeged ismertette meg először Mórával Mikszáthot, a pályakezdő historikus mégis legszívesebben Szegedhez kapcsolná a Mikszáth-művek legjavát. Saját helyzetének, otthonkeresésének elfogultsága olvasható ki ezekből a sorokból: "1878-tól 1881 teléig volt Mikszáth a Szegedi Napló munkatársa, s míg itt volt, egy-egy év alatt annyit produkált, mint azóta néha egy-egy évtized alatt sem... A műbiráskodásra ezúttal nem váltottunk ugyan iparengedélyt, de annyit legyen szabad mondanunk, hogy Mikszáth humora legszínesebb gyümölcseit a Szegedi Naplóban termette, s a "nagy palóc" ezt a nevet szegedi históriákkal érdemelte ki magának. Azok a bájos, apró rajzok, amik pár évvel később az egész országot meghódították, egynek kivételével /Hová lett Gál Magda?/ mind Szegeden íródtak, a Naplóban jelentek meg."⁶³

Jónéhány példát idézhetnénk arra, hogy Móra pályája kezdetén inkább igazi szegedi író, a közeli is megismerhető példaképek utóda, Tömörkény hűséges pályatársa kívánt lenni, mintsem elforduljon attól a programtól, amit a szegedi társanovellában is megvalósított programszerű népiség kínált.⁶⁴

Gárdonyi 1890-ben megjelent első kötetét Mikszáth ajánló sorai vezették az első irodalmi sikerek felé. A pályakezdő Móra néhány hónapos újságírói termésével már kiérdemelhette Tömörkény megbecsülését, a szegedi műhely több - Tömörkénynél megesebbre hivatott - mesterének szeretetét. A

szegedi tárcanovella Tömörkény írásaiban ekkorra már klaszszikus értékke nemesedett, s példája akkor is vonzó lehetett a főváros felé nem szívesen tekintető fiatal Móra számára, ha ezt az értéket vonakodott tudomásul venni a hivatalos irodalomkritika. Mikszáth számára csak az első számottevő siker állomáshelye Szeged, s míg Gárdonyi néhány éves szegedi újságírói robot után, egy alkatahoz aliha illő párba jután Aradra távozik, Tömörkény élete végéig szegedi író marad. Nem a "kismesteri" forma tömörítő stilusértékeit tanul-ta Móra Tömörkénytől, sokkal inkább hatott Mórára a Tömörkény-i próza tartalma, az író kutatómunkára is képes alkotó szenvedélye.

Tömörkény az 1880-as években a természetközelség varázsának is engedve kíváncsi érdeklődéssel, letagadhatatlan rokonszenvvel kereste föl a Szeged környéki tanyákat, a csend-életek részletező rajzaival örökitette meg a "kintvaló népek"-et. Ez a rokonszenv a századforduló éveire elkötelezettséggé emelkedik, s írásaiban már nemcsak az a fontos, amire az etnográfiai kutatással is foglalkozó múzeológus kíváncsi, az is, amit kivételes írói képességeivel észrevesz, miközben "a Tisza-parton, a külvárosi utcákon magában kóborol, a sztrájkpanyákra elmegy, hajósok, kétkézik közt üldöggél félliter bor mellett, vagy az öreg szülékekkel bizalmas-kedvesen tanácskozik a messzi tanyák között."⁶⁵ Ez a Czibor János által találóan jellemzett rejtőző, ám felfedező utakra is vállalkozó írói élet termi a legszebb Tömörkény-novellákat, a Ravasz Kabók, a Halbőr Fürgeteg János-történetek páratlanul tiszta remekeit. Hogy Móra élete mindvégig Szegedhez kötődik, a 20-as évek nehéz megpróbáltatásai után is, azt Tömörkény emberi-művészi-erkölcsi példája is indokolja.

Természetesen nemcsak Tömörkény személyes közelsége hatott Móra írói szemléletére. Legalább annyira közel állt írói alkata révén Tömörkény "testvérként" tisztelt pályatársához, Gárdonyi lírai egyéniségéhez is.

Egyáltalán nem véletlen, hogy Tömörkény halála után Gárdonyi levélben is fölkereste Mórát, mint ahogy az sem tekinthető véletlennek, hogy Móra kétszer is elzarándokolt a "láthatatlan ember"-hez.⁶⁶ Gárdonyiról alkotott véleményét a Gárdonyi Társaság serlegavató ünnepélyén így fogalmazta meg:

"Én is vidéki író vagyok, mint ahogyan Gárdonyi Géza is az volt... egész életében, még pesti korában is, nem elvből, nem programszerűen, nem mintha ez rangkülönbséget jelentene fölfelé vagy lefelé, mert az irodalomban csqk egy rang van, a tehetség rangja, hanem mert Gárdonyi Géza lelki összetétele szerint nem lehetett más."⁶⁷

Gárdonyi történelmi érdeklődése is sok vonással hasonlított Mórára. /Élete végéig készült a Szegedi csillagok címmel tervezett regény megírására./ Az év falum című Gárdonyi-kötet költői prózája éppúgy rokoníthatja valamelyest a két prózaíróét, mint A lámpás címmel megírt feudálisellenes regény lázadása. Aki "az élet alágyúrtja", a megalázott falusi tanító sorját kiáltotta világgá, annak hangját még Ady is, Móricz is meghallotta.

Amikor Móra elődeiről vagy kortársairól szólunk, nem kerülhetjük meg az olvasmányélmények művekig vezető hatásának a legközelebbi pályatársakon túl is tekintő bemutatását.

A pulicisztikai írások részletei, vagy sok esetben egy-egy cikk egésze bizonyítja, hogy Móra milyen rendszeresen számoltartotta a kortárs-irodalmat. Rövidebb megnyilatkozásai világirodalmi érdeklődésének irányához is elvezethetnek. Tölsztoj iránti érdeklődését a fiatal újságíró majdnem fölényes, de művek ismeretével érvelő tájékozottsága jellemzi.⁶⁸ Reymont Prasztok-ját nemcsak ismerte, hanem mint néhány mondatnyi vallomásából tudjuk, megközelíthetetlen, kivételes teljesítménynek tekintette.⁶⁹

Nem tudhatjuk, eszébe jutott-e Mórának 1927-ben Ady tanácsa, amely szerint neki kellene megírni a magyar paraszt regényét,⁷⁰ de azt tudjuk, hogy amikor a kiadóval tárgyal egy kétkötetes regény - parasztokról tervezett regény - megjelentetéséről, a megírás tervéről, Reymont Parasztok-jára, nagy közönségsikerére is hivatkozik.⁷¹ A modern magyar irodalom iránti tartózkodása is oldódik az 1920-as években. Ady halálakor már világosan látja Ady költői forradalmának jelentőségét, s közeli barátokra talál a Nyugat néhány szerzője társaságában. Kosztolányi is, Karinthy is, Móricz is becsülte Móra írói munkásságának legigazabb értékeit. Arra a sokszor rejtélyesnek vélt kérdésre, hogy a Nyugat miért csak Móra halála után fogalmazza meg félre nem érthető elismerését, talán az a hosszú út adhat valamelyest választ, amely Móra művészi pályáján Pósatól - Pósa túlbecsülésétől - Ady megértéséig vezet. Hosszú volt ez az út Móra számára, de öntörvényű következetességgel védte Pósa személyében Az Én Ujságom lapszerkesztőjét, s utolsó éveiben egyre világosabban látta a konzervatív hagyománytisztelet korlátait.

4. Írói pályája a forradalmakig

Móra írói pályaképe e jelentős részletét csak érintőlegesen, dolgozatunk legfontosabb mondanivalójához közelítve tekinthetjük át. Nem az életrajzi teljesség, hanem a műelemzés - témánkat érintő - szempontja kívánja meg, hogy Móra írói világképének fejlődéséről, a pályakezdés évtizedeiről szóljunk.

Szegedi életének igen lényeges fejezete - kellő hangsúllyal elválasztható első fejezete - az 1902-től 1919-ig terjedő periódus. Izgalmassá különösen akkor válik, ha nemcsak az életrajz kutatás Földes monográfiájában, Péter László, Vajda László, Nacsády József tanulmányai-ban⁷² számontartható lényeges adatai felől közelítjük,

hanem a művek esztétikai értékkülönbségeire, Móra világnézetének ellentmondásaira is figyelünk.

A meglehetősen egyenetlen - ritkán maradandóbb értékű - verstermés a révbejutott családapa örömeit, a szűkebb és tágabb értelmű otthon - a szülők környezete - idilli csöndjét örökíti meg.

Aki csak ezeket a verseket ismerné Móra korai írásaiból, könnyen megismételhetné Komlós Aladár tárgyilagos értékítéletét a magyar népnemzeti iskola költőinek szánhadvégi versterméséről.⁷³ Az útkeresés, az önálló írói hangvétel még sokáig meg-megismétlődő próbatételei ezek a versek - közülük talán leginkább a Panka-versekre emlékezhetünk -, újraértékelésük sem mondhat többet vagy mást annál, amit árnyalati különbségtevéssel Földes Anna, Makay Gusztáv megfogalmazott.⁷⁴ Tankönyveink verses Móra-meséit is inkább a mesemondó iránti tisztelet menti át az utókornak.

Verses meséi közül Az aranyszörű bárány nemcsak témaválasztása, folklór-kapcsolata miatt érdemel figyelmet, azért is esemény a mű megjelenése, mert a Szegedi Napló füzetformájú mellékletként karácsonyi meglepetésnek szánta 1902-ben. Mi tagadás, a Napló ekkori költői "mezőnyében" igazán meglepetésnek tekinthették a magyar népmesekincsben többször újfogalmazott történetet Mátyás király hűségese juhászáról a szegedi olvasók. Az epikai méretű cselekményt Móra sajátos humora fűszerezte.

A mese lépcsőink válik Móra szegedi íróvá, majd országosan elismert íróvá is, miközben sokoldalú újságírói teljesítménye legalább annyira jelentős, egy része méltán túl is élte, önálló kötetekbe gyűjtve a Napló életkorát.

1903-ban találkozik Móra Pórával, s ez a találkozás - Dankó Pista temetésén - későbbi könyvméretű alkotásai jelentős részének tartalmát, műfaját is meghatározza. Parancsot kap arra, hogy rendszeresen, hétről-hétre írjon meséket Az Én Újságom-ba. Nem teljesíthetné ezt a "parancsot", ha alkata szerint nem volna képes arra, hogy kivételes termékenységgel, bőkezűséggel meséket írjon a számára legigazabbnak vélt valóságról: elsősorban gyerekkori élményeiről, emlékeiről, a magyar történelem nagy alakjairól, egyszerű emberek példaadó cselekedeteiről: A körtecsőszről, Gergő juhász kánáljáról, Kuckó királyról, a Mosolygó alma történetéről, Rákóczi, Kossuth környezetében élő emberekről. Ezek a mesék, válogatott ifjúsági műveiben többször kiadott írások rendszerint egyes szám első személyben vallanak Móra hajdani öttönáról, a "makacs kiskunok"-ról, a szegények apró örömeiről, s az író legerősebb képességeit érlelik a későbbi ifjúsági regények, elbeszélések megírásához. A Nekopogi kovács történetében is félegyházi élményekre bukkanunk, az Öreg diófák alatt című történet-csokorban is "félegyházi nap süt", varázslatos írói képzelet gazdagítja a megélt vagy olvasmányanyaggal megismert élménytöredékeket.

1908-ban írja a Rab ember fiai című ifjúsági regényét, amely már első megjelenésekor túlnőtt Pósa lapjának keretein. Önálló könyvként is megjelent. Sikerét Hóbb Juhász Gyula Móra-életrajza is igazolja, aki gimnáziumi tanárként megszavaztatta tanítványait, s a szavazásból Móra műve került ki győztesen. Nemcsak Móra életében lényeges állomás e könyv megjelenése, a gyermekirodalom, az ifjúsági irodalom új minőségét is jelentik már ekkor Móra írásai. Talán ismerhette Goethe szigorú parancsát, mely szerint az ízlés neveléséhez "a legjobb is csak éppen, hogy elég jó", s talán ezért nyúlt⁷⁵ ugyancsak szerencsés kézzel a Rab ember fiai sikere után Goethe Reineke Fusch című rókatörténeteinek témájához, megajándékozva a gyermek és felnőtt olvasókat a Csilicsali Csilavári Csilavér pompás humorral, ironiával is játszadozó meséjével.

/1911-ben írta./

Aligha véletlen, hogy később - 1925-ben a Móránál idősebb mester, Benedek Elek is felhasználja ezt a forrást, Goethe művét. Ilyen sikerek nagykorúsítják a magyar ifjúsági irodalmat! Lengyel Dénes, Vargha Kálmán rövid méltatásán,⁷⁶ Földes Anna elemzésén kívül elmélyültebb elemzést az ifjúsági művek mindeddig nem "érdemeltek" a magyar irodalomtörténet-írásban. Pedig észre kellene vennünk egy teljesség-igényű részletesebb műelemzés közben az ifjúsági művek olykor szembetűnő színvonalkülönbségeit is!

1913-ban apja halála után ^{1912-ben} fejezi be a Kincskereső kisködmön című ifjúsági regényét. A regény műfaji kritériumait alig meríti ki ez a tematikus kapcsolatában összefüggő novellasorozat, kompozíciós hibái miatt talán el is marad az említett regényektől, még a Mindenki Jánoskája című regény teljesítményétől is. De az önéletrajzi történetek fonalát családi, gyermekkori élmények melegítik, s a szegények vigasztalása mögött - "A szeretet az élet" - az örök humánus parancsát, erkölcsi tanítását rajzolja. Az írói tehetség próbatételei - akár az Aranykoporsó mondanivalójához vezető lépcsői voltak ezek a művek. /A zsarnok császár, Diocletianus, aki nem ismeri a szeretet parancsát, önzésével gyermeke halálát és hatalma bukását készíti elő./

Érdekes módon Móra az 1910-es évek elejére anélkül válik a magyar ifjúsági irodalom egyik megújítójává, Sebők Zsigmond, Benedek Elek méltó pályatársává, hogy a siker csúcsait valamiféle határozott programmal közelítené. Ez a látszólagos "programmélküliség" az író szépirodalmi műveinek hangváltásaiban, stiláris értékeiben is megfigyelhető. /Egyik példa erre éppen a Kincskereső kisködmön tragikus fordulatokat is megszépítő vallomástétele./

Az ifjúsági művek - jóllehet, nemcsak a pályakezdés éveihöz kapcsolódnak -, a felkészülés, az önálló írói mondanivaló, a saját írói hang keresésének, megtalálásának érdekes dokumentumai. Több elbeszélése, Az Én Újságom-ba írt meséje később tömörítéssel, kiegészítéssel, stiláris változtatással bekerül Móra legerősebb novellásköteteibe is. /Például: Az utolsó lopás, Szeptemberi emlék, Mindennapi kenyerünk./

Miért válik el mégis az 1918-19-ig ívelő írói pálya a későbbi terméstől? Az írói szemlélet stílusértékekben - Sőtér által is hangsúlyosan megkülönböztetett értékekben - tettenérhető változásait történelmi sorsfordulók érlelték Móra Művészi pályájának fejlődésében.

Már Vajda László észrevette, hogy mennyire különbözik az újságíró és a pályakezdő szépítő Móra hangja⁷⁷ az 1900-as évek elején. A Mementő című vezércikkgyűjtemény érdekes állomásokat jelöl Móra világnézete fejlődésében. Míg az ifjúsági író Pósa lapjában és az önálló kiadásban is megjelent könyveiben a szegények sorsával vállalt teljes azonosulással a szeretet hatalmát, parancsát hirdeti, az újságíró, főleg a vezércikkíró vállalja a legnehezebb harcot a valóságos szegénysors nevében, védelmében az újért, a polgári radikális célkitűzések - plebejus erőkkal is támogatott - programjáért.

A vezércikkek tartalmi elemzésével - Vajda észrevételeit is hasznosítva - el kell majd jutni egyszer Móra emberi-írói világnézete differenciáltabb bemutatásához. Ezúttal csak azt jelezhetjük, hogy már az 1904-es, 1905-ös évek vezércikkei is túlmutatnak a szegedi hagyományok szemléleti következtelenségein, Tömörkény újságírói szemhatárának zártabb határain. Az újságíró világosan látja a magyar századforduló európai méretű történelmi gondjait, számontartja az öngyilkosságok

mögött, a kivándorlások keserű látványa mögött a társadalmi bajok igazi forrását, a gyarapodó munkanélküliséget, a kapitalista fejlődés sajátos képletét. Szerinte "ennek az országnak az a baja, hogy belekövesedett a rendi űralomba."78

Az oroszországi eseményekre figyelve, félreérthetetlenül fogalmazza meg az 1905-ös polgári demokratikus forradalom megálláthatatlan hatásának szükségességét az Észak honából című vezércikkében: "Lehet, hogy most a halál némasága fogja megülni Oroszországot, s a puskák ropogásától nem hallja a cár füle a dübörgését annak a pokolnak, melynek örvényei a föld alatt lángolnak. De azért a pokol végre is ki fogja tátani irtózatosszáját, és elnyeli a muszka középkort. Lehet, hogy még türtőzteti démonait, de az is lehet, hogy már holnap égre csapnak tűznyelvei. Lehet, hogy megáll Oroszországban, és ez Európa szerencséje lesz, de az is lehet, hogy világforradalom lesz az orosz forradalomból"79

Féltő és nem sürgető forradalomvárás ez, de a történelmi összefüggések meglepően különös, már-már látnoki erejű felismerése. A háborús évek hamis ígéretéből, a pusztítás kálváriájából viszont egyetlen kivezető utat lát: a forradalmat. Mikszáth sem gyűlölhette volna az elszegényedett, kivándorlók láttán a bankettország kényelmét szenvedélyesebben, hiszen Móra ebben a látványban már Mikszáthnál előbbre is tekinthetett. A demokratizmus szemfényvesztő, hazug programjáról 1910-ben írja: "Magyaroroszágón sohase volt hazugabb és mondvacsináltabb demokrataság, mint ma."80

A szociáldemokratákat is megcsipkedi, mert Dózsát idézve nem a parasztforradalmárnak, hanem önmaguknak akarnak emléket állítani.81

A háborús évek előtti hadgyakorlatokról kiméletlen ítéletet alkot: "akeretlenul is kitör az emberből a fülháborodás, nem a magyar emberé, hanem az emberé: micsoda oktalanság ez a békében való háborúsdí", mert hiszen "ha jön az i-

gazi, lesz még annak halottja is, nemcsak sebesültje."
/Próbaháború/⁸²

A magyar parasztságról írt későbbi társakhoz kapcsolódik a Dózsa emlékét idéző egyik vezércikk: Akié a föld, azé az ország.

A hazai birtokmegosztás fölött tartott - szociológiai gondolatokat mérlegelő - népszámlálása eloszlatta számára a régóta hirdetett, már régóta hamis jelszó aktualitását.

"Régi mondás, hogy azé az ország, akié a föld. Ez nem igaz ugyan, de mondják. Ha igaz volna, nagyon kevés kiváltságosé lenne ez az ország." Nem lázít földreformra, de szerintem egészséges birtokpolitikára lenne szüksége mert "mit ér néhány ezer nagybirtokos országot tevő földje, ha a hozzá való munkaerő kivándorol Amerikába, másrészt pedig a magyar paraszttanyák nem hajlandók a kegyelmes lakomázók részére béreseket szülni?"⁸³

A Magyar göröngy című vezércikke, mely később novellává alakítva, címadó írása lesz a Göröngykeresés című kötetének, a tények adatközelségével és a vezércikk-műfaj szikárabb fegyelmével talán a novellánál is megrázóbb, drámaibb híradás. Az irodalom számára még alig fölfedezett magyar paraszt hazaszeretét állítja szembe az urakéval. A materializmussal vádolt kivándorolt parasztnak közül sokan kérnek sírjukba vigasztalásul néhány magyar göröngyöt. "Hol egyik, hol másik amerikai magyar pap küldi a szomorú instanciát egy marék hazai földért, amerikai magyarok sírjába." Nem tagadhatja el a hírek nehéz tanulságokat is elindító hatását: "Ezt bizony nehéz sóhajtás nélkül megállni. Nem a kérést, mert hiszen ezt ki is nevetheti, akinek szíve van hozzá, hanem azt, hogy milyen készséggel teljesíti a kérést a szeretett haza... Az első teljesített kérése a parasztnak. A halott parasztnak."⁸⁴

Ezekből a részletekből is látjuk, hogy Móra polgári radikalizmusát plebejus indulat fűti, s hogy a háborús években egyre közelebb kerül - talán Szabó Ervin könyveinek hatására? - a magyar munkásmozgalomhoz.⁸⁵ Nincs nyoma, hogy szakított volna a szabadkőművesekkel, de az 1917-18-as évek vezércikktermése már messze túlmutat a szabadkőművesek programján. Móra útja - mint ezt Vajda László egyik tanulmánya bizonyítja -⁸⁶ egyenesen vezet a polgári demokratikus forradalom eseményeiben vállalt cselekvő részvételig, a Hiszek az emberben címmel ismert szabadság-ünnepi beszéd költői erejéig. A polgári demokraták, a radikálisok jelszavait a szabadság, testvériség fogalmi tartalmát egyéni értelmezéssel gazdagítja: "A forradalomból született szabadságnak csak egy tartalma lehet, amely azt megszenteli: szabad megtenni mindent, ami nem keveseknek jó, hanem sokaknak; szabad megtenni mindent, ami fogyasztja a boldogtalanságot, és megsokasítja az örömet e világon!"⁸⁷

A halhatatlan forradalom című írásában szemlét tart a magyar századforduló nemzeti - valójában nemzetieskedő - lelkesedése, majd a kifakult hétköznapivá vált ünnepek látványa fölött. Ha valaki közeliről láthatta, Móra személyes élményeivel hitelesíthette a március 15-i ünnepségek valódi tartalmát:

"Az úrnak - már akit a régi világban úrnak hívtak - nem kellett a március 15., mert az úr cinikus volt és nevetett március 15-én. Azt mondta, az parasztnak való. A parasztnak - és mindenki paraszt volt, aki nem volt úr - nem kellett a március 15., mert gyanakvó volt és hitetlen, és nem is lehetett más, mikor az urak éltették a szabadságot, egyenlőséget, testvériséget. Így lett a mindenki ünnepéből a senki ünnepe."⁸⁸

Azt is megérthetnénk, ha Móra a második, az 1919-es forradalomnak már csak afféle Muszáj Herkulese lett volna, mint azt óvatos kérdőjellel Földes Anna feltételezi /"Muszáj Herkules volt Móra az 1919-es proletárforradalomban? Meglehet."/

Az 1848-49-es hagyomány, mint Czine Mihály Mórícztanulmánya írja, nem volt végiggondolt,⁸⁹ s akik 1918-ért lelkesedtek, nem érthették meg feltétlenül a proletárdiktatúra szükségességét is. De Móra világnézetének nyitottságára jellemző, hogy megértette a szocialista forradalom parancsát, akkor is, ha voltak, lehettek sokszor éppen szélsőséges megnyilatkozásokkal szemben fenntartásai. A proletárhatalom erényének tekinti, hogy "Talán sohasem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény, és mégis ilyen istenien emberséges lett volna."⁹⁰ Szerinte a polgárság nem tehet mást, mint, hogy osztozik a hatalomban a munkásosztállyal.

Nem vált Móra szocialistává a forradalmak hatására, de több adattal bizonyíthatjuk, hogy rokonszenve, lelkesedése nem a Muszáj Herkulesek taktikai lépésével azonosítható.⁹¹

Nehéz, válságos évek következtek számára a Tanácsköztársaság bukása után. A Horthy-korszak hatalomrajutása, a Héjjas-különítmény gyilkosságainak sorozata menekülésre, később majd következtelen megnyilatkozásokra is kényszerítik a Szegedi Napló lemondott főszerkesztőjét, de a legnehezebbnapok viharában egyenes tartással vallotta: "az utókor semmit sem fog szégyenemre írni..."⁹²

A teljes publicisztikai termés szellemi "birtokba vétele", a levéltári kutatások még mindig gyarapítható adatai talán árnyaltabban mutatják majd Móra 1918-19-es magatartásának értékeit, mint az eddig hozzáférhető irodalom - Vajda László, Péter László - írásainak észrevehető véleménykülönbsége.⁹³

5. Novelláskötetei, regényei

Móra életének, alkotói pályájának sajátos módon kiemelkedő szakasza az 1920-as évek elejétől - 1923-24-től - haláláig, 1934-ig tartó periódusa. Ez a mintegy tíz év az érett íróat mutatja akkor is, ha a 20-as évek elején még találkozunk az egyenetlenséget tápláló lírai kísérletekkel, akkor is, ha a naponként elkészült tárcák némelyike elmarad Móra elbeszélésinek korábban megismert teljesítményétől. A teljességigényű műelemzés számára érdekes felfedező utat kínál a publicisztikai termésből elsősorban az Ady szemléletéhez közelítő vezércikkek elemzése.

Az ellenforradalom hatalomrajutását követő évek egyértelmű életveszélyt is jelentettek számára, ezért néhány jól informált barátja - elsősorban Szalay rendőrőrkapitány - tanácsára a legveszélyesebb napokban elutazott Szegedre. Megpróbált elrejtőzni olyan helyre, "ahol nincs más, csak fák, felhők, madarak." Nem űthette volna, hol ez a rejtkehely, amelyet jelképesen Homokországnak nevezett, későbbi megnyilatkozásaiból, dedikált köteteiből tudjuk, hogy a Georgikont Makón, dr. Diósszilágyi Sámuel főorvos házában írta. A művészetekért, irodalomért lelkesedő - később Móra életéről is sok adatot feljegyző - orvos, a pályakezdő Erdei Ferenc apósa adott otthont az üldözött írónak.⁹⁴

Miután megvált a Szegedi Napló főszerkesztői posztjától - keserű csalódottsággal írta, hogy nem akar többé "buzsod" lapot szerkeszteni -, ⁹⁵ talán éppen a legnehezebb években egy új közlési lehetőség kínálkozott számára, még hozzá a fővárosban. Supka Géza tárcát kért tőle a polgári radikálisok lapja, a Világ számára. A Georgikon címmel megjelent - a szegedi lapokban megjelent - lírai rajzai a karcolat és novellisztikus tárcá határán termett értékekkel mutatják:

hiába menekült a fák, fűvek, bodzák emberi gondokat feledtető környezetébe. A harmatos mezők illata sem feledtette a történelmi sorsforduló súlyát, zaklatásait. A nagy, vállas öreg paraszt, Zákány, a vicekirály című írásának hőse azért akarja megásatni vele a nótaárus tanácsára a közeli földjét, mert hitük szerint a megtalálható kincsekért hazavitethetné idegenben eltemetett feleségét. Az Istenáldotta búza meséjét tovább örökítő Mária néni története is keserű tanulsággal - emberi gondokkal - zárul: "Mintha csupa vadbúza nőne mostanában a világon."⁹⁶

Édesanyja emlékét idézi a Jóisten kenyérsütőgetője című rajzának könnyes humora; a magánnyal vergődő író-szükeivel folytatott túlvilági beszélgetése is a csalódás terméke. Nostalgikus vágyakozással idézi meg álmokképeit, a szülők földön túli életének hétköznapi gondját. Istenes Bene Márton szerint - egy másik karcolat hőse szerint - "Háború köllene mán mögent, hogy elválaszthassa az Úr a tisztát a konkolytul."⁹⁷ De javaslatát a körülállók parasztok nagy csönddel fogadják, mindannyian veszítették valakit a háborúban. Epilógus-a nyílt levél egy tehetséges, "pufókképű, boglyshajú, nagyfejű parasztyerek"-hez, Messzi Imriskéhez, akit apja taníttatni szeretne, mert nem szereti a paraszti munkát: "cséplőgépet, zsebórát farag fából, egyszóval tehetséges gyerek, kár volna, ha elkallódna a pusztán."⁹⁸

Az író keserű kérdéseket tesz föl - inkább önmagának, olvasóinak, mint Imriskének -: "Mert mi lenne belőled, ha kihoználak a malacaid, a birkáid közül az emberek közé, a katángkórós és kutytejes parlagról az aszfeltra...? Mire vihetnéd a mi túlekvő, marakdó úri falkánkban? Lángész lennél? Kinevetnének, megtagadnának, fölfeszítenének. Szerény lennél? A boldok fapénzével fizetnének ki..."⁹⁹

Keserű önvallomásából a csalódott, parasztsorsból felvergődött értelmiségi kiábrándultságát olvashatjuk ki, aki leg-

szívesebben megátkozna a percet, amikor elhagyta osztályostársait, véreit, s "beállt úrnak".¹⁰⁰

A Nádihegedű című kötete nem véletlenül lehetett ikerpárja a Georgikonnak. Az író korábban megismert humorát ebben a kötetben is a szatíra közvetíti, látszólag apró kis történetek keretében, többnyire első személyben írt vallomásokban.

Jánoska mennybemenetele című írása az árván maradt pásztorgyerek tragédiáját rajzolja meg, aki nem járt ugyan iskolába, de "annyit már tudott a politikából, hogy jó lenne, ha apja hazatérne a háborúból". Mikor mostohatestvérei játék közben csónakkal együtt a folyóba küldik, véget is ért a 6 éves Jánoska életének földi története. Az irónia nem éppen anekdotikus csattanóját a földöntúli élet vigaszának kritikájában mondja el Móra:

"A még nem egészen hatéves Jánoskák mindnyájunk szívének gyermekei egy kicsit, de azért ne dobbanjon meg ijedten senkinek a szíve, mert a kis libapásztorral nem történt egyéb, mint hogy megindult a mennyország felé."¹⁰¹

A cselekmény írói bravúrral sarkított fordulata szemléleti változást is hordoz, a vezércikkíró hangja beleszól a szépíró mondanivalójába. A vidámság még a gyerekkori élmények ürügyén is keserű hangvétellel társul a Herepfedény című kitűnő szatirájában.¹⁰² A vezércikkek írója úgy találkozott a szépíró mondanivalójával, hogy ezt a közeledést a szépirodalmi művek értéke nem sínylette meg. Csak értenünk kell a szatíra Móra által megtalált nyelvi eszközeit, sokszor ki sem mondott, de kikövetkeztethető gondolatait, s már értjük, hogyan vezet a szokatlan "emberi törvények" elleni tiltakozás a következetes emberi humánus parancsához.

"Mulattani kell a szenvedéseinket, hogy föl ne fedjenek bennünket - ezt Seneca írja valahol: Szittyául úgy mondják, ha az ember sóhajtani nem tudna, hát megfulladna." - olvashajtjuk Móra első regénykísérletének dedikált bejegyzéseiben a csalódottságra, kiábrándultságra utaló sorokat 1924-ben.¹⁰³ A Horthy-kor törvénytelenégei elleni tiltakozását számos újságcikkében magára vállalta, vállalva ezzel egy "nemzetgyalázási per" kálváriáját is. A zaklatások, igazoltatási eljárások évei után 1924-ben egy családi esemény is megrendíti. Édesanyja, aki Szolnokon gyakran meglátogatható, meghal. Éppúgy, mint az édesapa halála utáni években - 1913 után - megszaporodnak műveiben a családi emlékekre hagyatkozó vallomások. Amint Madarassy Lászlóhoz írt baráti levelében fogalmaz: "mind gyakrabban felerősödnek a félegyházi színek",¹⁰⁴ s ennek nyomát - mint rövid elemzéssel már érintettük - megtaláljuk a Georgikonban is, a Nádihegedűben is. Még jelentősebbekké válnak majd ezek az emlékek a Daru utcától a Móra Ferenc utcáig című önéletrajzi kötet tartalmában, vagy a Véreim novellatermésében. Mielőtt azonban ezekről a részben pályaképet is záró kötetekről szólnánk, a parasztábrázolás témáját is érintő regények áttekintését sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Nehéz körülmények indítják el első regénykísérletét, amelynek műfaji és helyenként érzelgősségbe is hajló stiláris problémája összefügg részben a már idézett dedikált példányok vallomásával /"Mulattatni kell a szenvedéseinket..."/, s azzal a kényszerű kompromisszummal, melyet a kiadó és a Szegeden dühöngő ellenforradalom fenyegetése fogadtatott el Mórával.

A festő halála címmel tervezett regényben barátja, Heller Ödön szegedi festőművész meggyilkolásának körülményeit akarta megírni. Erre a szándékára vall a könyv első kiadásának alcíme is - Egy művészélet tragédiája -. Az anyaggyűjtő munka közben azonban megfenyegethették az egzisztenciális

bizonytalanságban élő írást: ha megírja, amit a gyilkosság körülményeiről tud, könnyen a festő sorsára juthat. /Heller Ödönt, aki koronatanúja volt az ellenforradalmi korszak egyik jelentős perének, meggyilkolták, s holttestét a Tiszába dob-
ták./ Mire közeledik a kézirat leadási határideje, Móra a ma már Négy apának egy leánya címmel ismert regényben megírja, hogyan vész el az író kezén az eredeti téma, s végül egy alig megkomponált írói vallomást kapunk - kevés cselekménnyel -, egy íróról, aki Turbók festőről tervez regényt -, egy művészelet tragikus képe helyett.

A Hannibál föltámasztása című regény sorsa még késervesebb kompromisszumra kényszeríti: tudomásul kell vennie, hogy barátai óvatosságból elrejtették egyik legkedvesebb könyve, "a legszivfájdítóbb szatira" kéziratát.¹⁰⁵ Ez a műve - mint ismeretes - nem is jelenhetett meg Móra életében, s csupán a kézirat megőrzött töredék-anyagát közölhette 1949-ben a Magyar Nemzet, 1957-ben a Magvető Könyvkiadó. Pedig ezt a regényt már a Világ munkatársa írta, s ha Móra írói "beérkezését" az 1923-29-es évektől számítjuk, megdöbbentő ez a különös óvatosság, amely éppen Móra legerősebb hangját elhallgattatta. A szatirikus regény szerzője nem a parasztsors panaszát fogalmazta meg, inkább az emberi mivoltában megalázott értelmiségi nevében lázadt, tiltakozott, kifejezve azt a reményét is, hogy a fajvédelem szélsőségei megnyilatkozásait elszenvedő tanár gyermekének már nem kell mártírsorsot vállalnia.¹⁰⁶ Témánk szempontjából annyi tanulságot rejteget ez az 1945-ig elkallódottnak vélt regény, hogy Móra nem csupán az ösztönös paraszti lázadás hagyományaival, az elbukott forradalmak plebejus csatlódásával tekint az 1920-as évek embertelenségére, szemlélete túlnőtt a polgári radikalizmus ekkor elviselhető bátorságán, szellemi felkészültségén. A magyar parasztság sorsára sem úgy tekintett, mint a 30-as évek elején a népi írók korántsem egységes, azonos ideológiai programot hirdető értelmiségi olvasótábora. Szabó

Dezső nacionalizmusához, antiszemitizmusához is közeledő parasztszemlélete például idegen volt számára.

Aligha lehet véletlen, hogy a népi írók csoportjából a 30-as évek elején éppen Darvas József, Erdei Ferenc közeledik legnagyobb lelkesedéssel Móra írásaihoz, emberi egyéniségéhez.¹⁰⁷ Móra életismeretével, tájékozottságával mintegy megelőzve néhány évvel a népi írók politikai értelemben is szervezett, történelmi hatású programját, már a 20-as évek közepén a magyar sors kálváriájának részeként látta és láttatta műveiben a parasztság helyzetét. Személyes életútja elvált ugyan a tágabb értelmű "paraszti", plebejus hagyományoktól, de mert a polgári mivoltában is többszörösen megalázott író nem mondhatja ki éppen a legfontosabb ítéletét, kiábrándult válsághangulatban, akárcsak néhány évvel korábban Ady, a parasztság felé fordul, nem csekély mosztalgiaival.

A Hannibál-regény elkallódása utólag alig felmérhető hatással szólt bele az író további életébe, műveibe. Pesti kiadójának talán 1926-ban, két évvel Reymont Nobel-díjjal történt kitüntetése után említi meg, hogy kétkötetes regényt szeretne írni, a magyar parasztsorsról. Egy későbbi vallomásából tudjuk, hogy a kiadó nem lelkesedett a tervért:

"Kedves igazgató úr, hogy gondolja ezt? Kétkötetes regényt a parasztról?" S mikor Móra megemlíti, hogy Reymont regénye kétakkora, a kiadó legyintve válaszol: "Igen, a lengyel parasztról. Az más, kérem. A norvég paraszt, az orosz paraszt, a spanyol paraszt; az kell a magyar közönségnek. De kit érdekel Magyarországon a magyar paraszt?"¹⁰⁸

A kiadó tévedett, s még Móra is elfogultan ítélte, amikor úgy látta, hogy a valódi szépirodalom nem teremtett éppen a felsorolt elődök, pályatársak műveiben parasztokat is ábrázoló remekműveket. De abban Mórának igaza volt, hogy az igazi közönségikert sokáig a népszínművek árvalányhajás parasztjai

jelentették. Az Ének a búzamezőkről könyvsikere sok-sok félreértéssel, az író mondanivalójának tettenérhető félremagyarázásai ellenére is megérdemelt sikernek bizonyult. Nem könnyű vállalkozni a regény vázlatos értékelésére, annyi ellentmondás kísérte Móra új kiadásban mindmáig hozzáférhetetlen regényét. Dolgozatunk nem lehet elegendő e félreértések - ellentmondások - cáfolására. Ahhoz, hogy a regény megírásának előzményeit, körülményeit jellemezhessük, ismételten utalnunk kell a megcsonkított vagy az író személyes biztonsága érdekében elrejtett Móra-regény sorsára és Móra egészségi állapotának romlására is. A zaklatások, a Napló következetes humanista programjának vállalása, a betiltott Világ antifasiszta programjának vállalása olyan erőpróba volt Móra számára, hogy "a legszivfájdítóbb szatíra", a Hannibál-regény írója megtorpanva hátrált. Újabb regénye menekvés az egyre züllöttebb "úri világ"-ból, legkedvesebb alakjai, "a városok és búzamezők egyformán lehajtott fejjé, szomorú és fáradt emberei" közé.¹⁰⁹ Orvosai tanácsára Abbáziába utazik, s betegszabadságát is hasznosítva, jórészt idegenben írja meg mindössze négy hét alatt a régóta dédelgetett regényt. Mondanivalója "belülről" jött, nem kellett hozzá könyvtárakat bújni, szakkönyveket rendelni, mint az Aranykoposóhoz. Alakjait már ismerjük Móra korábbi írásaiból - egyik-másik elbeszélése fölismerhető epizódja is, átalakítva - a regény cselekményének. Hősei itt mégis új, önálló életet élnek, az író legjobb tehetségével megteremtett kompozíció körvényei szerint. A "legjelentősebb háborúellenes regény", mint a Kis magyar népdalomtörténet méltatja, az első világháborúhoz kapcsolódik.¹¹⁰ Szóts István és Balázs Béla jóvoltából a regény alapján készült hasonló című sikeres magyar filmünk viszontkényszerű aktualitással a második világháború tanulságaihoz is közelítette Móra mondanivalóját. A népismeret gazdag tárháza ez a regény, ezt Bálint Sándor tájmonográfiájának első kötete is elismeri.¹¹¹ Aligha érthetünk egyet azokkal, akik Móra stílusát, a népi szólások gyakorisága miatt terjengősnek, "módoros"-nek tekintik.¹¹²

Ezt a véleményt csak akkor méltányolhatjuk valamelyest, ha Bárczi Géza - talán csak élelőszóban megfogalmazott - szavaira is figyelünk, aki a magyar próza élvonalbeli teljesítményéhez sorolta Móra regényének a bevezetőben és az utószóban sajátos keretet adó vallomását. A hadifogságból hazatérő Ferenc alakja igaz, valamiképpen idealizált, az értelmes, jószándékú, becsületes szegényparaszt tipusa, akit a fogság nem alakított át annyira, hogy életre való kezdeményezései közben ne hallgatna a városi urak "parasztot mentő" tanácsaira. Bizakodással, eleven hittel épít új életet egyik, közelében elhunyt fogolytársa feleségével; miután egy orosz hadifogollyal együtt eltemeti, meggyászolja régi élettársát, Pirost. Etel, a katolikus hit erkölcsi tanításain nevelt fiatal "hadiözvegy" szívesen talál első férjénél, Rókusnál is értékeesebb társat Ferencben, de beleőrül abba a tudatba, hogy első férje halálát talán Ferenc is okozhatta. /Nem osztott meg vele az utolsófalat kenyerét./ Mátyás és szüle, a két öreg, a paraszti rend ősi törvényeit védi, s ha Mátyásnak néhány hold földjétől meg kellene válnia azért, hogy a távoli fogságból kiválthassa amár meggyászolt, halottnak hitt, de talán mégiscsak életben maradt fiát /a postai üzenetek rejtélyes feltételei szerint/, akkor inkább a földet választja. Mert, ha hihető, hogy Rókus valóban él, boldogulhat Tatarszágban is, "ahol jó a föld, ott nem kell féltetni az emberi nemzetet."¹¹³

A Hannibál-regény írói szemlélete megtört a kiadói törvények csapdáin, az Ének a búzamezőkről keserűséggel vegyes élet-himnusz könyvsikerré vált anélkül, hogy igazában megértették volna Móra - több részletben megvalósított - társadalomkritikájának lényegét. Sokáig olvasmányélményre is alig hagyatkozó bírálatokat hallhatunk összefüggésektől megfosztott rövid idézetek alapján Móra "muszkaellenes" megnyilatkozásairól, a Tanácsköztársaság parasztpolitikáját érintő szövegrészekről, pedig valójában az orosz és a magyar hadifogoly találkozásának testvéri hangját Tömörkény vagy Móríc n

néhány jól ismert háborús novellája sem rajzolhatta líraibb együttérzéssel, mint Móra regénye. Könnyű félreérteni a Tanácsköztársaságról megfogalmazott - tanyai magyarok szájába adott - gondolatot, amelyek a forradalom eseményei iránti értetlenség valóságos megnyilatkozásai. Móra jól tudta, hogy a parasztság műveltségben elmaradott rétegei értetlenül figyelték a forradalmi eseményeket, saját véleményét a származéki vagy általában a Szeged környéki szegényparasztok véleményével nem azonosíthatjuk.

A mű szerkezeti egységét, stiláris fegyelmet talán éppen sággal a "belülről" látás észrevehető esélyei gyengítik. Az "igazgató úr" személyes emlékei olykor beleszólnak a regény cselekményébe, s a lírai kitérő megszakíthatja a történet fonalát. Néhány mondatos kitérővel Etel tragédiájának leírásakor megtudjuk, a tanyai magyarok keserves, megzavarodottságig nehéz élete nem idegen számára, egyszer anyja kis híján felgyújtotta a házat, alig tudta a hirtelen támadt tüzet elfojtani.¹¹⁴ Az igazgató úr ismerte az Etelek fajtáját, tudott még kisgyerekkorából egy Etelről, akinek nagy bánata volt egyszer, valaki miatt, akit szeretett."/

Nem véletlen, hogy a Balázs Béla közreműködésével 1947-ben készített Ének a búzamezőkről című film epikai cselekménye tárgyiasabb anélkül, hogy Móra költői prózájának hatását gyengítené. Társadalomkritikáját olyan szövegrészek is megerősítik, amelyek Móra életében nyomtatásban nem jelenhettek meg.

A regény elvitathatatlan népszerűsége, hazai és külföldi sikere nem tette elbizakodottá az író, hiszen nem mondhatta el mindent. A háborúról alkotott véleménye azonos volt a kint élő tanyai magyarokéval, ezt megfogalmazhatta, ehhez is bátorság kellett. A kiadó által diktált, s Móra írásában csak többszörös félreértéssel "azonosított" kompromisszum, az 1919-es események hatásának jellemzése nem jelentheti azt,

hogy Móra akár ebben a regényében "a kor divatos eszmearamlataihoz hasonlóan" látta és ábrázolta a parásztot. Az idilli parasztlátás, parasztszemlélet végnapjai fölött éppen Móra kondította meg a vészharangot. A regény megírásának színhelye, a nagy földrajzi távolság sem választhatta el Mórát a magyar valóság ismeretétől annyira, hogy a divatos eszmearamlatokhoz közeledjen. Az viszont igaz, hogy a Horthy-korszakról rajzolt társadalomkritikáját határozottabban fogalmazta meg elbeszélésköteteiben.

A Véreim talán a legegységesebb elbeszéléskötete. Méltán reprezentálhatná akár Móra egész életművét a Magyar Klasszikusok könyvsorozat tartalmában is. Amit a Georgikon-kötet inkább a karcolat műfaji értékeivel nyújtott, annál a novellaforma kiteljesedettebb ábrázolási lehetőségét adja a Véreim. Móra írói világának felszabadultabb területére vezet a rejtőző magány pozíciójából. A Parasztjaim-ról nem mondhatjuk el ugyanezt, anyagát talán nem is az író válogatta, s abban is kételkednünk kell, hogy a cím Mórától származik.¹¹⁵

Klasszikus értékű elbeszélések keverednek a Csöszfogadás című fráshoz hasonló gyengébb, alkalmi szövegekkel, már-már Veres Péter vagy Vargha Kálmán igazát is erősítő, a népiességhez közelítő írásokkal. Kár volt az új Móra-sorozat megjelentetésekor tovább lezítani a kötet egyenetlenségeit, s aligha volt Móra érdekében vállalt művelődéspolitikai cselekedet az egyik legerősebb Móra-kötettel, a Véreim novelláival indítani a teljes életmű megjelentetésére vállalkozó sorozatot. Vajda László érveit a kronológiai csoportosítás előnyéről csak megerősíthette az utóbbi évtizedek Móra-ismerete.¹¹⁶ A Véreim-kötet címadásával is a származástudat hangsúlyát közvetíti, a novellák tartalma pedig Móra legkedvesebb alakjait vagy éppen személyes élményeit szólaltatja meg. A Mindennapi kenyerünk, a Tetrakontraoktaéder címmel írt körtebetek cselekménye az író gyermekéveinek színhelyét varázsolja elénk. Az egyik a szegények mindennapi gondját a

szeretet, az önzetlenség családi példájával szelidíti /nem éppen humoros hatást keresve/ erkölcsi tanítássá, a másik az iskola érthetetlen kívánságait pellengérez ki, s az apa 48-as magatartásáról is elárul valamit: a 48 oldalas mértani idom nem sikerülhetett, mert apja szélsőséges 49-es volt világéletében. A fajtám című novella hőse az önzetlen katonai szolgálatra visszaemlékező szőlőcsősz, aki csak egy pipadohányt kapott azért, mert megégette a kezét parázsfelkínálás közben, azt is eszünkbe juttatja: "a nemzet mindig úgy égette meg a kezét, hogy egy pipa dohányt sem kapott érte."¹¹⁷ A századforduló szegedi prózairodalmának témaválasztásra is emlékeztet néhány novella. A Lóvásár, az Osztokodások, az Igazságkeresők című derűt is megcsillandó novellák bizonyítják, hogy Móra nemcsak ismerte, el is sajátította, egyéni ízekkel gazdagította a tárcanovella stílusértékeit. A kötet legszebb értékeit azonban nem a formai hagyománytisztelet élteti. Az utolsó lopás című története a novella klasszikus fogalma - fogalmi tartalma - szerint is kiváló. A Földhözragadt János története pedig azt árulja el, mint válik írásaiban a tárcaműfaj, a vezércikktémák tényadatainak hatására tragikus hőssé a kisemmizett, megalázott paraszt, aki elfogadja a látszatraform idején a gyengécske földet, de legszívesebben megszabadulna tőle, mert magára maradt a szántás-vetés gondjaiban. A módosabbak nem segítenek rajta, napszámosnak sem fogadják már meg, gúnyolódnak vergődő tehetetlensége láttán.

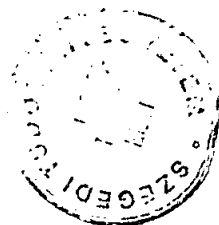
A Zuginé egykéje című novella a szociagrafikus részletek dokumentáló hatásával erősíti az író társadalomkritikáját: hiába a szociológusok adatfelmérő igyekezete, a társadalmi bajokon, az "egyke"-problémán nem lehet segíteni. A csontvázasszony átkait szórja a torkon ragadhatatlan rendszerre: "Hát mivel etessem, ha nem szoptatom, mikor egy liter tejért kétszázötz koronát kérnek. Forduljon el tőlük a csillagos ég még a halálos órájukon is!"¹¹⁸

Szemrehányást, bizalmatlanságot olvashatunk ki a Harmadikon című írásából. Nem azért panaszkodik, mert neki, a vidéki írónak csak harmadik osztályú hely jut, az egyszerű emberekkel való találkozás az illúzióknál sokkal igazabb képet nyújt számára a "kultúrfölény" szemfényvesztő jelszavainak történelmet mozgató indítékairól: "...az nagy baj, hogy mindenféle népek különvonaton járó nagy bakterai nem szoktak harmadik osztályon utazni."¹¹⁹

Természetesen a Parasztjaim című posztumusz kötet tartalma is kínál a Véreim-kötet színvonalával egyenértékű műveket, s Móra paraszttábrázolásának értékeléséhez az előadás-műfajú, esszéhez vagy szociográfiához közelítő írások ismerete sem közömbös. A könyv címadása azért lehet gyanús, mert megítélésünk szerint jórészt Szalay József izlase és a családtagok mérlegelése alakíthatta az első kiadás ürügyén is méltán bírált szerkezetet.

A Szakadsz-e már cérna?, a Csőszfogadás könnyű sikert kereső, úgyszólván csak a humor nyelvi hatásaira építő cselekmény-szegény történetei mellett olyan kiváló írásokat találunk, mint a Mihály folyamatra tétele című satirikus novella, s itt jelenik meg könyv-formátumban a Főbőhözragadt Jánosék 1932-ben című novellisztikus tárcasorozat, amely végképp száműzte az anekdotikus stílus szemléleti korlátait.

Móra az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején érkezik írói munkássága legigazabb csúcsteljesítményeihez. Tragikus módon éppen akkor, amikor súlyos betegsége már jelzi az életút és az életmű végső határait. Nagy terveiből csak töredékeket hagyhat az utókorra, így a tervezett Rózsa Sándor regényből csupán nyolc elbeszélés-formátumú írás születik, de milyen kiváló tájékozottságot árulnak el ezek a történetek a délalföldi népeket később Móricz által is megcsodált értékeiből!

Az utolsó évek novellatermése azért is jelentős, mert elkötelezettségét éppen a Földhözragadt Jánosok 1932-ben című tárcasorozatban fogalmazza meg félreérthetetlen hangsúllyal. Az Aranykoporsó című történelmi regényét írta - Diocletianus korát a Horthy-korszak embertelenségéhez közelítő tanulsággal -, amikor a magyar paraszt sírása megszakíttatja vele a regény fonalát. Így vall erről:

"Engem is kiöntött az alföldi paraszt sírása nyugalmam szigetéről. Az kibírhatatlanabb volt még a városi jajszónál is, másfelé kellett bújdosnom az erdőmből. S így késtünk bele a köhögős őszbe isteneimmel együtt, akiknek most muszáj ambrózia helyett acitofágon élni, mert én is azt szürcsölök. A Földhözragadt Jánosok elébe tolakodtak az Olimposon fényeskedőknek. Jussuk volt rámszegezni beesett szemüket a beiratlan kéziratpapiromról.

- Közülünk való vagy, vérünk vagy, a mi eresztésünk vagy: beszélj rólunk azoknak, akik közé küldtünk. Ne cifrázd, ne szépítsd: mondj el bennünket olyanoknak, amilyenek vagyunk ebben az esztendőben. Nem egészen fogadtam szót. Nem mondtam el mindent, amit láttam, mert azt mondhatnák rám, lázítok."120

A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig című Móra-kötet éppúgy posztumusz mű - kötetté szerkesztett formában -, mint a Parasztjaim. Címe aligha Mórától származik - egyik levelében megemlíti, ő a Daru utca nevét új elnevezéssel, saját nevével le nem írja, számára élete végéig megőrzi a régit -, esetleg a család és Szalay József literátus főkapitány közreműködésével született a cím. A válogatás szempontjait megérthetjük: a kötet célja Móra ehéri útjának bemutatása volt. Így kerültek egymás mellé a korábban csak napilapokban közölt kitűnő novellák: A téli Isten, a Szeptemberi emlék, az Úri kalap, az Én szép tanárkerom, a Kalcinált szóda, az Okos Taptár megírására vonatkozó vagy az Aranyszörű bárány című daljáték bemutatására vonatkozó érdekes, de az előbbi novellák értékeivel föl nem érő humoros vallomásokkal.

A Vallomás-műfaj igazabb értékeit Móra szépirói műveinek hatását, esztétikai értékét is megközelítő megnyilatkozások erősítik, mint az egyetemi disz doktorrá avatáson, a félegyházi díszpolgárrá avatásán, a félegyházi öregdiákok ünnepélyén elhangzott beszédei. Afféle hivatást tölt be ez a kötet, mint Móricz életművében az Életem regénye, a különböző műfaj által is befolyásolt egyenetlenségekkel. Az utolsó évek ünneplései mögött nemcsak Szeged és a szülőváros haladó értelmisége, az ismerős barátok által körülrajongott író kell látnunk, hanem az elfáradt, szellemi harcra csak ritkán vállalkozó ember bölcs tanácsának értékeit is, az emberi kütség, a szülőföld szeretetének megnyilatkozását is. Az elismert író, a könyvtár- és múzeumigazgató az öntetszelgés, az álszerénység pózai nélkül vall arról, hogy egész életében nem tett mást, mint amire szülei és a Daru utcai szegények tanították.¹²¹

6. A parasztábrázolás jelentősége a Móra-életmű értékelésében

A Móra-értékelés szintézis-problémáit dolgozatunk bevezető részében érintettük. A műelemzés terjedelmi határa, az életrajzkutatása, adatainak vázlatos áttekintése nem iktathatja ki a Móra-értékelés alig megszámálható kérdőjeleit.

Egy lényeges kérdés tisztázását talán mégis segítheti. Azt a kérdést legalább, amely az egész életmű értékeléséhez is vezet, amely Móra realista igényű - néhány esetben kritikai realista ábrázolásának jellemzésével kapcsolatos.

Veres Péter 1955-ben elhangzott, már idézett kérdésfeltevéséppé, mint az új magyar irodalomtörténeti kézikönyv Mórával foglalkozó fejezete centrális jelentőséget tulajdonít Móra életműve értékelésében a magyar parasztsors ábrázolásának. Veres Péter nemcsak a kérdést fogalmazta meg - említett hozzászólásában -, saját véleményével előlegezte a szerinte kínálgató válasz lehetőségét. Úgy vélte, hogy a századforduló népies próza-irodalmának, Gárdonyi, Tömörkény, Móra, "de még az impresszionizmusra hajló Móricz" parasztábrázolásának

is lényeges meghatározó vonása, hogy a parasztság sorsát kívülről látták, míg a népi írók, szűkebb értelemben véve a paraszt írók belülről látták.¹²²

Az 1955-ös realizmus-vitán Pándi Pál irodalomtörténeti és esztétikai /kritikai/ érveket felsorakoztatva emelte ki elsősorban Móricz parasztábrázolásának tárgyiasabb, esetleg éppen a megkérdőjelezhető "kívülről" látás pozíciójából feltétlenül elfogulatlanabb parasztszemléletének, ábrázolásának értékeit a népi írók olykor-olykor szubjektív, csak paraszti közösségre figyelő belülállásával szemben. Móricz parasztábrázolásáról ezt olvashatjuk a vita dokumentumanyagában Pándi Pál hozzászólásában: "Ha beszélhetünk Móriczzal kapcsolatban 'kívülről' történő parasztábrázolásról, akkor beszélnünk kell arról is, hogy ez a szemlélet nem a paraszti ügytől való elszakadásból fakad, hanem elsősorban abból, hogy Móricz egyetemesebben látta a nemzet egészében a magyar parasztság sorsát, s ez a 'kívülről látás' nem jelenthet sem eszmeileg, sem esztétikailag alacsonyabb grádust ahhoz a belülről való parasztábrázoláshoz képest, mely a szociografikus művekben jelentkezett."¹²³

Gárdonyi, Tömörkény, Móra esetében úgy tűnik, hogy a Veres Péter által nem először és nem is utoljára megfogalmazott kritika mintha időt állónak bizonyult volna, Ezt sejthetjük legalábbis Vargha Kálmán Móra-elemzéséből. A magyar irodalom története című kézikönyvsorozat 6. kötetében olvasható tanulmányrészletből, amely Móra parasztábrázolásával foglalkozik:

"Nem idealizálja a parasztot, ábrázolásán érezni, hogy jól ismeri a nép életét, de mégis kívülről szemléli ezt a világot, mint Móriczig a legtöbb magyar prózaíró. A nemzedéki különbséget, mint lélektani problémát felismeri és el is túlozza, de egyéb vonatkozásban egységben látja a paraszti világot. Szemléletének anakronisztikus vonásai ebből a kívülről való látásmódból következnek."¹²⁴

Móra önvallomásainak felidézése aligha volna elegendő arra, hogy ezzel az érveléssel pereljünk. Legjobb szépirodalmi műveit kell vallatnunk, amelyek pedig bizonyítják Vargha Kálmánnak ugyanebben a tanulmányban megfogalmazott igazát, hogy "a magyar paraszt Móra számára sem volt könyvélmény". De akkor vajon mit jelenthet ez a hangsúlyos kivülállás? Életmódot, sajátos polgári élethelyzetet, a polgársághoz kötődés laza, de élete végéig megtartott fonalát? A pályakezdő Veres Péternek nem kellett bizonygatnia paraszt származását, jelentkezése a magyar irodalomban az öntudatra ébredő, szervezkedő, szellemi vezető, politikai tevékenységet is vállaló paraszt-tehetség típusa. Annyira kivételes, sajátos típusa, hogy hasonlíthatás céljából sem könnyű még a népi írók táborából sem hozzá hasonló karakterű paraszt írókat említeni. Mégis, mintha megkettőződött, megsokszorozott bizonyosságtétel, a származástudat túlbecsülése is volna a paraszti tudat lényegéről az Alföldi parasztsága, a Mit ér az ember, ha magyar?, a Népiség és szocializmus címmel megjelent Veres Péter-kötetek történelmi vallomása. Erdei jelentkezésének a Parasztok-ben, a Futóhomok-ban lírai fütöttséget kínál a származástudat, de ezek a művek és a későbbi kötetek írói-tudósi teljesítményei a parasztság sorsát egyetemes összefüggésekben mutatják fel. A pályakezdő Illyés verseit - amelyekben azt is megfogalmazta; "nem az a fontos, honnan jössz..." -, vajon elválaszthajtjuk-e a Puszták népe szociográfiai vallomásától csak azért, mert a versek, "a szegények rejtő, halk szeretetét" hirdető versek nem a pusztán születtek? Vagy hová soroljuk a népi írók szocialista eszmékhez közeledő terméséből Darvas József első regényét, majd Orosházáról írt könyvét, amelyekben a zsellérsorsból kiszakadt értelmiségi vall a népről, a parasztsorsról is? Kérdéseink messzire vezetnek a Móra-életmű értékelésétől, de közelítenek is Móra valóságos irodalomtörténeti helyének történeti szempontú felméréséhez. Tény, hogy Móra számára a parasztság életének ábrázolása nem egyetlen, nem kizárólagos téma volt. /Mielemzésünk részben ezért nem foglalkozhat valamennyi Móra-kötet értékelésével./

Írói mondanivalójának azonban számottevő része a terminológia változásai révén már alig egyértelmű - Veres Péter műveiben sem mindig egyértelmű - parasztsors huszadik századi jellemzéshez kapcsolódik. Az 1919-es proletárforradalom bukása után az üldözött, a haladó polgári eszmékben csalódott, a szocialista eszmék hatásával alig ismerkedő író, élete, munkássága értelmét az örök humánus eszméiért való harcban találta meg. Kiábrándultsága, csalódása azokhoz közelítette, akik az 1948-49-es szabadságharc hagyományainak tiszteletével útjára indították, a zsellérsorsú szegények felé. Válsága, "megélt otthontalansága" nem a vivódó polgáré még akkor sem, ha ebből a magányból a polgári radikálisok lapja, a Világ emeli ki, ha elismert íróvá, haladó realista íróvá részben a polgári radikalizmus eszméinek hatására válik.

Nosztalgikus vágyakozással fordul el, menekül a közelebbi valóságtól az emlékek világa, a gyermekkor élményei felé. Arany öregkori lírájának gyengébb, továbbélése szól egyik verséből:

" Ó, álmok, álmok, drága álmok,
Mi panasza lehetne rátok?
De ha ti már mind elfogyátok,
Mit érnek a való világok?

Ó, jobb belőlük mit se venni észre,
Az emlékek subáján heverészve.

S kialudni, mint a letett szivar,
Amely lassan saját hamvába hal. "125

Vázlatos, a dolgozat témájára tekintő életrajzi elemzésünk bizonyíthatja, hogy Mórát emlékei nem "kivül álló" megfigyelőként, afféle divatos népszakértőként közelítették a nép életéhez. Utozlsó éveiben is töretlen kedvvel, hivatástudattal végzett múzeumi munkája, a régész kincs-mentő szenvedélye, adatgyűjtése, a még kevésbé ismert néprajzos tevékenysége is azokhoz közelíti, akikkel zavartalanul szót érthet: munkát, napszámot kereső tanyai magyarok, parasztok közé.

Azt, hogy mennyire érdekelte a magyar néprajzkutatás valódi teljesítménye, Kiss Lajos megnyilatkozásaiból, Ortutay Gyula Móra-tanulmányából ismerhetjük. Nyiregyházán vonakodott a parasztság helyzetéről meghirdetett előadását vállalni, nem könnyen értette, miért kell éppen neki beszélni a parasztsorsról abban a városban, ahol Kiss Lajos él. Lefekvés előtt vendéglátó barátja írását, A szegény ember életét már kéziratban olvashatta, s biztatta is a munka folytatására.¹²⁶

Minden apró adat, szólas, tárgyi emlék érdekelte, ami a valódi népismeret forrása lehetett számára. Ezt Madarassy Lászlóval folytaott levélváltásai is megerősíthetik. A paraszt fogalmát pedig legalábbis kettős értelemben használta Móra. Vagy gyűjtőfogalomként /mint az úr ellentéte/, s ebben iparosok, elszegényedett parasztok éppúgy értendők, mint a cselédek vagy napszámosok; szűkebb értelemben pedig úgyszólván csak a szegényparasztság életlehetőségét, műveltségét, történelmi tájékozottságát faggatta. Ismerte a tehetősebb nagygazdák típusát is, de őket, akik cselédeket tarthattak, szívesebben sorolta határozott idegenkedéssel az urak világához.

Látszólag szűk keresztmetszetű, "kis világ" a Móráé, ez azonban nem jelenti, hogy akár ebben a kis "egységben" látná a magyar parasztság egészét, hogy ne venné észre "a parasztság negyedik rendje Dózsa György népének egyenes folytatása",¹²⁷ hogy éppen a legszegényebb rétegek sorsa szánalmasabb, mint a magyar történelemben valaha is lehetett. Ezért szegődik részvétellel, ősei magatartásához is igazodó csöndesebb alázattal a "negyedik rend"-et kitevő népréteg sorsához, amelyiknek még választójoga sincs: felesekhez, kapásokhoz, kukikosokhoz, napszámból élő kétkézi munkásokhoz. Azt is mondhatnánk, már alig parasztok Móra novelláinak hősei, mint ahogy Veres Pétert is némi következetlenséggel mutatja be a kiadó - Werbéli paraszt író, ma is mint egyszerű földmunkás keresi a kenyerét -,¹²⁸ sorsuk szükségképpen a legkorábban

öntudatra ébredő agrárproletárok sorsa.

Ha volna anakronizmus Móra írói szemléletében, akkor talán éppen a Vers Péter által hangsúlyozott, túlhangsúlyozott "belülről" látás érzelmi elfogultságaiból, érzelgős elfogódottságból is táplálkozhatna. Ennek veszélyét Móra legtöbb írásában az író intellektuális fölkészültsége, mondanivalója, alakjai iránt érzett felelőssége háritja el. Nem lát kiutat a parasztság, a nincstelenek kálváriájából - a népi írók csoportjának néhány tagja is csak jóval később ismeri fel a társadalmi forradalom szükségességét -, de a fajelmélet első jelszavai már a 20-as évek végén sejtetik számára a második világháború veszélyét. A fasiszta jelszavak tüzeiben, a spengleri filozófiával is polemizálva megőrzi az egyszerű emberek, az "ereszet alatt valók" hitét az emberség parancsa iránt, nevetségessé teszi a gyűlölet, az önzés szörnyeit. Irodalmi - vagy, ha nem tévedünk, irodalomtörténeti - küldetését Móra részben azzal teljesítette - Illyés Dugonics méltatását ^{időse} ~~időse~~ve, "helyére érkezett"¹²⁹ -, hogy íróként, újságíróként egyaránt felismerte, tudatosította a parasztság proletarizálódásának folyamatát, s ezzel nemcsak előkészítette Móricz parasztábrázolását, a népi írók /Darvas József, Illyés Gyula, Erdai Ferenc, Veres Péter/ realista műveinek programját, de egyéni hangú mondanivalójával ki is egészítette azt, miközben a torkon ragadhatatlan rendszert tette felelőssé Földhözragadt Jánosék tragédiájáért. Szemléletének nyilvánvalóan voltak korlátai. A parasztság helyzetének javításában - mint később a népi írók köbbsége - túlbecsülte a kulturális és az egyéb irányú reformtörekvések jelentőségét. Segélykiáltása még nem a Veres Péter-i értelmű lázadás hangja. A gazdasági válság hatásáról írt irodalmiasított tudósításait ezzel a kívánsággal fejezi be: "...emberek, népünk hatalmasai, vigyázzatok, itt több baj van, mint a-hogy ti tudjátok, járjatok utána, hol a hiba, és segitsetek rajta!"¹³⁰

Lehet tehát szólni Móra művei kapcsán szemléleti korlátokról, de ezeket a tévedéseket el kell határolnunk - Szabó István, Balogh István történeti kutatásaira is hivatkozva ¹³¹ a kor uralkodó eszmeáramlataitól. A Horthy-korszak "uralkodó eszmeáramlatai" a 30-as évek elején már az egyre nyíltabban hangoztatott fajelmélet közeléből figyelték a parasztság életét, s a nemzetfenntartó elemről szőtt hazugságokat Móra éppolyan szenvedéllyel leplezte le, mint ahogyan ezt Ilyés Gyula Móra halála után, Luby Margit könyvéről írt ismertetője - a valódi parasztismeret láttán - tehette, ¹³² amint Veres Péter a Népiség és szocializmus bevezetőjében megtette. ¹³³ A népi írók jelentkezésének egyik szembetűnő vonása, hogy eltérő indíttatásaik révén nem ismerik fel - vagy legalábbis különböző módon "ismerik el" - a magyar parasztsors ábrázolásával foglalkozó irodalom értékeit, hagyományait. Veres Péter egyik könyve afféle "hig magyar prózá"-nak tekinti például Gárdonyi, Tömörkény írásait. ¹³⁴ /Tévedései egy részét a Tömörkény Emlékkönyvben 1966-ban megjelent vallomásában igyekezett korrigálni. ¹³⁵ / Ezt a tévedést a magyar irodalomtörténet-írás akkor sem igazolhatja, ha csupán Földes Anna monográfiájának Móra parasztábrázolásával foglalkozó fejezetét hasznosítja. Számunkra Veres Péter kérdésfeltevése után sokkal inkább kínálkozna az a válasz, hogy Tömörkény, Móra és a népi írók szocialista eszmékhez is közeledő csoportja parasztábrázolásában a különbséget nem a "kívül" vagy "belül" állás elválasztó pozíciója határozza meg, nem a belülről látás idealizált személyes élményekkel erősített szellemi értéktöbblete emeli, hanem a kor, amelyben éltek, s az a világnézeti különbség, amely egy-egy író esetében lényeges lehet. /Veres Péter írásaiban éppen a személyes élményanyag különbségével a "rideg paraszt" válik az alföldi paraszt típusává. / Esztétikai értelemben természetesen az írói kvalitás értékkülönbségei is lényegesek lehetnek. Ady vagy Móricz jelentőségével nem

mérhetjük Móra írói teljesítményét. Eltúlozni azonban nem lehet annyira ezt a különbségtevést, hogy ne vésztünk észre, mennyivel fontosabb az írói művekben kimutatható rokonság, a történeti folytonosság igénye Gárdonyitól Veres Péterig vagy Illyés műveiig. Tudunk arról, hogy a pályakezdő Veres Péter a Népszava és a Világ rendszeres olvasója volt. Móra gyakran fenntartással figyelte a Szociáldemokrata Párt programját, de 1923-tól állandó munkatársa volt a Világnak, majd a Világ betiltása után a Magyar Hirlapnak.

A nemzedékváltás új szellemi fordulatát - de romantikus látásmóddal is keveredő fordulatát - kínálta a 30-as évek második fele. Ezt a korszakot Móra már nem élhette meg, 1934-ben meghalt. Nem tudhatjuk, hogy az irodalmi élet fővároscentrikus belterjessége, a Nyugat alig érthető elzárkózása mennyire fékezte legjobb képességei kibontakozásában. Tény, hogy halála után olyan prózaírók tisztelegtek emléke előtt, mint Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Tamási; a huszadik századi magyar próza kiváló művelői. Születése centenáriuma-hoz közeledve, zavarbaejtő tanulság, hogy Móra helyéről, műveinek hatásáról, parasztábrázolásának úttörő jelentőségéről a kortárs-írók vallomása egyértelműbb eligazítást ad, mint A magyar irodalom története című akadémiai tanulmánykötet Móra-értékelése.

Kiskunfélegyháza, 1978. május

Fazekas István

J e g y z e t e k

1. Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet Kolozsvár 1934.
2. Schöphlin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században Bp. 1937. 288-290. p.
3. A magyar irodalom története 6. köt.
Bp. 1966. Akadémiai Kiadó 636-646. p.
4. Gotein György: Móra Ferenc, az író Kaposvár 1934.
5. Karinthy Frigyes: Szavak Móra Ferencről Pesti Napló
1934. február 11.
Kosztolányi Dezső: Móra Ferenc Uj Idők 1937. 370-371. p.
Tamási Áron: Móra Ferenc Erdélyi Helikon 1934. március
Juhász Gyula: Móra Ferenc ezeregy élete Literatura 1927.
11. sz.
6. Sik Sándor: Móra Ferenc, a költő
Magyar Hírlap 1935. január 6.
Ortutay Gyula: Móra Ferenc
Írók, népek, századok
Bp. Gondolat p.
Tettamanti Béla: Móra Ferenc tanítása
Szeged 1936. 19. p.
Rubinyi Mózes: Móra Ferenc Emlékezések és tanulmányok
Bp. 1962. Gondolat 148-154. p.
7. Bóka László: Válogatott tanulmányok
Bp. 1966. Magvető 1241-1253. p.
8. Vajda László: Móra Ferenc társadalomszemlélete
Tiszatáj 1954.
Móra Ferenc
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1957.
Móra Ferenc útja 1917-1919.
Tiszatáj 1959-1960.
Móra Ferenc, a vezércikkíró
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1960.

Péter László: Móra Ferenc ismeretlen levelei
Szeged 1954. A Szegedi Egyetemi Könyvtár
Kiadv.

Ismertetés /kritikai észrevételek/ Móra
Véreim-Parasztjaim c. kötetéről, a Móra-
sorozatokról

Irodalomtörténet 1959. 130-135. p.

Móra Ferenc a forradalmakban
Tiszatáj 1964.

9. Mezősi Károly: Móra Ferenc félegyházi élete

Kiskunfélegyháza 1976. /Bevezető tanulmány
a Móra Ferenc ifjúkori versei c. kötethez/
5-63. p. Ebben a kiadványban Péter László
Mezősi Móra-kutatásairól összeállított bib-
liográfiája tájékoztat a teljes áttekintés
igényével /64. p./

10. A realizmus kérdései a magyar irodalomban

- Az irodalomtörténeti kongresszus vitái 1955. november
1-23 - Bp. 1956. Akadémiai Kiadó 436. p.

11. A magyar irodalom története

Bp. 1966. Akadémiai Kiadó

12. Földes Anna: Móra Ferenc

Ps. 1958. Bibliotheca

13. Földes Anna i. m. 5. p.

14. Földes Anna i. m. 5. p.

15. Földes Anna i. m. 292. p.

16. Nagy Péter: Rosta

Bp. 1965. Szépirodalmi Könyvkiadó 79. p.

17. Nagy Péter: Rosta
Bp. 1965. 79. p.
18. Sőtér István: Tisztuló tükrök
Bp. 1966. Gondolat 40-42. p.
19. Sőtér István i. m. 40-42. p.
20. Klaniczay Tibor - Szauder József - Szabolcsi Miklós:
Kis magyar irodalomtörténet
Bp. 1961. Gondolat
21. B. Nagy László: Két monográfia ItK. 1958.
22. Szinnyei Ferenc: Móra Ferenc, az elbeszélő
Budapesti Szemle 1934. 203. p.
23. Vajda László jegyzetei a Magvető Könyvkiadó Mór-sorozatában
Móra Ferenc összegyűjtött művei
1958-1967.
24. Móra Ferenc ifjúkori versei Mezősi Károly tanulmányával
Kiskunfélegyháza, 1976. 276. p.
25. Vita a Magyar Klasszikusok című sorozat tervéről
Kritika 1966. 1. sz. 30-31. p.
26. A magyar irodalom története 6. kötet 636-646. p.
27. Karinthy Frigyes: A magyar író
Szavak Móra Ferencről
Pesti Napló 1934. február 11.
28. Rubinyi Mózes: Emlékezések és tanulmányok
Bp. 1962. Gondolat 151. p.

29. Király István: Mikszáth Kálmán
Bp. 1960. /2. kiad./ Szépirodalmi Könyv-
kiadó 140-158. p.
30. Szalay Károly: Szatíra és humor
1963. Magvető. 266-273. p.
Humor és szatíra Mikszáth korában
1978. Magvető 6-9. p.
31. A magyar irodalom története 6. kötet
Bp. 1966. Akadémiai Kiadó. 642. p.
32. Németh László a Kiadatlan tanulmányok /Bp. 1968. Mag-
vető 5. p./ című kötete előszavában írja: "én szinte
pályám első órájától elsősorban tanulmányírónak tekin-
tettem magam, s annak tekintem most is."
33. Móra István írja Félegyházán című versében:
Vándorsors a mienk: a jász apám
Itt porlad, kiskun földnek enyhiben,
Kiskun anyámat meg jász hant takarja,
S öcsém pihen a Tisza mentiben...
- A Félegyházi Kiskun Nap
1934. szeptember 2.
Az ünnepségek részletes programja 3. p.
34. Erdei Ferenc Futóhomok c. könyvében írja: "Rideg, bá-
natos és szegény a táj. Zsellérek, falusiak és kinló-
dók kálváriája ez, s az alkonyati napsütésben olyan az
egész, mintha csak Móra Ferenc mondaná el."
Budapest 1936. 140. p.
35. Kovács Ferenc káplán levele a Kiskun Múzeum történeti
dokumentumgyűjteményében. /1847. május 26-án keltezett
levél./

36. Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig c. kötetének több írása vall a Kossuth-kultusz hatásáról.
37. Csillag József szobafestő, a Móra-család közeli ismerőse, barátja írja Régi szelek szárnyán című füzetében, /Kiskunfélegyháza, 1954./ hogy Asztalos J. nost közel ezer főnyi tömeg várta az állomáson, s "Éljen a 48!" felkiáltással köszöntötték, kísérték a városházáig. Feltetelezhetjük, hogy Móra Márton is szemtanúja, részvevője. lehetett a Demokrata Kör által szervezett megmozdulásnak.
38. A karácsonyfa-ünnepély
Félegyházi Hírlap 1888. december 30.
39. Móra Írásainak című: Hymusz /vers/ Félegyházi Hírlap
Avatón /vezércikk/
Félegyházi Hírlap 1896. nov. 19.
40. Móra István: Atyámfiai
Bp. 1898.
41. Bori Imre: Népiességünk természetrajzához
Prózaí antológia a Hagyományaink c. sorozatban Föld és mag címmel.
Válogatás Móra István, Novoszel Andor, Kristály István, Cziráky Imre írásaiból. Ujvidék. 1971. Fórum 371-379. p.
42. "Engem Félegyháza tett íróvá"
Móra Ferenc emlékének a kiskunfélegyházi szoboravatás alkalmából
Szerk. és vál.: Mezősi Károly
Kiskunfélegyháza 1956. 31. p.

43. Vajda László: Móra Ferenc írásai, Bibliográfia.
/Sajtó árá rend., bev. Péter László/
Szeged, 1970. 154. p. A Somogyi-könyvtár kiadványai 13.
44. Móra Ferenc ifjúkori versei Mezősi Károly tanulmányával
Kiskunfélegyháza, 1976. 108-109. p.
45. Mezősi Károly már az 1950-es évek végén is foglalko-
zott a versek értékelésével.
Irodalomtörténet 1960.
Makay Gusztáv a Móra Ferenc ifjúkori versei c. könyv
ismertetése kapcsán értékeli Móra költészetét
ItK. 1977. 2. sz. 22-23. p.
46. A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig
Bp. 1962. Magvető 383. p.
47. Rónai Mihály András: Nemzeti szolgálmester
Napszabadság 1959. február 8.
48. Móra Ferenc ifjúkori versei Mezősi Károly tanulmányával
Kiskunfélegyháza, 1976. 252. p.
49. Hegedűs András: Móra Ferenc az Egyetemi Körben
A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei
Szeged 1972. 61-75. p.
50. Móra Ferenc: A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig
Bp. 1962. Magvető 102-112. p.
51. Magyar Nyelvőr 1900. január 15.
Kötetben: Móra Ferenc: Fele sem tudomány 254-260. p.
52. Balassa József: Ady Endre Móra Ferencről
Literatúra 1927. II. évf. 11. sz. 377-378. p.

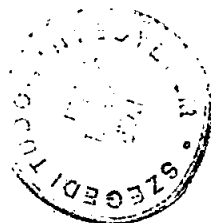
53. Móra Ferenc: Gyulai Pálék
Móra Ferenc: Szilánkok Bp. 1961. 98-101. p.
54. Móra Ferenc: Arany- emlékek
Móra Ferenc: Napok, holdak, elmúlt csillagok
Bp. 1958. Magvető 365.
55. Móra Ferenc: Petőfi Sándor
Félegyházi Hírlap 1899. július 30.
Ujvaközlése: Mezősi Károly /szerk./ "Engem Félegyháza
tett íróvá" c. füzetében 19-20. p.
56. Móra Ferenc: Ismeretlen istenek
Magyar Jövendő 1922. I. évf. 21-23.
57. Király István: Mikszáth Kálmán
Bp. 1960. Szépirodalmi Könyvkiadó
Vargha Kálmán: Móricz Zsigmond és az irodalom
Bp. 1962.
58. Móra Ferenc: Jókai
Napok, holdak, elmúlt csillagok
Bp. 1958. 402. p.
59. Ugyanott 400. p.
60. Kopolyakút című írásában részletet közöl ebből a vers-
ből:
"Ó, halhatatlan kecskeméti Bánk bán,
Ítéletet magad mondtál ki rád:
Az elbukó nagynak fejjörgetése
S hamvába holta öntragédiád."
61. Móra Ferenc: Szegedi tulipános láda 5-51. p.

62. Ugyanott: 24. p.
63. Ugyanott: 21. p.
64. Nacsády József: Elődők
Tömörkény Emlékkönyv Szeged 1966. 56-65. p.
65. Czibor János jegyzete Tömörkény István
Barlanglakások c. kötetében
Bp. 1959. Szépirodalmi Könyvkiadó 498. p.
66. Móra Ferenc: A láthatatlan embernél
Napok, holdak, elmúlt csillagok 1958. 409-415. p.
67. Móra Ferenc: Élőfa ünnepén
Napok, holdak, elmúlt csillagok
Bp. 1958. Magvető 432. p.
68. Móra Ferenc: Szilánkok
Bp. 1961. 377-379. p.
69. Móra Ferenc: A magyar paraszt
Véreim-Parasztjaim 1958. 194. p.
70. Balassa József: Ady Endre Móra Ferencről
Literatúra 1927. II. évf. 11. sz.
71. Móra Ferenc: A magyar paraszt
Véreim-Parasztjaim 1958. 194. p.
72. Földes Anna: Móra Ferenc IV. fejezet 58-78. p.
Péter László: Móra Ferenc a forradalmakban
Tiszatáj 1964.
Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban
Bp. 1965. Akadémiai Kiadó 190-198. p.
Vajda László: Móra Ferenc útja 1917-1919.
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1962.
77-128. p.

Nacsády József: Adatok és következtetések

Délmagyarország 1955. szeptember 8.

73. Komlós Aladár: A magyar költészet Petőfitől Adyig
Bp. 1959. Gondolat 300-309. p.
74. Földes Anna: Móra Ferenc
Makay Gusztáv i. m.: It. K. 1978.
75. Goethe szava: It az ifjúsági irodalomról szervezett
pécsi országos tanácskozás időszakában idézte a Je-
lenkor egyik cikke: "Az izlést nem lehet közép-szerű
alkotásokkal kiművelni, csak a legkiemelkedőbbekkel.
Ehhez a legjobb is csak épp, hogy elég jó."
76. Lengyel Dénes utószava az ifjúsági Móra-sorozat kö-
teteihez a Mindenki Jánoskája - Kincskereső Kisköd-
mön c. kötetben
A mesemondó Móra Ferenc címmel
Bp. 1959. Móra F. Könyvkiadó 215-219. p.
Varghy Kálmán utószava az Elbeszélések c. kötethez
Móra Ferenc, az elbeszélő címmel
Bp. 1959. Móra F. Könyvkiadó
77. Vajda László: Móra Ferenc, a vezércikkíró
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve
Vajda László: Móra Ferenc vezércikkei Bibliográfia
/bevezetővel/ Szeged 1961. 3-4. p.
78. Móra Ferenc: Memento
Legyünk suszterek című vezércikkben
Bp. 1967. Magvető 132. p.
79. Móra Ferenc: Memento 21. p.

80. Móra Ferenc: Memento 93. p.
81. Móra Ferenc: Szilánkok 9. p.
82. Móra Ferenc: Memento 95. p.
83. Móra Ferenc: Memento 108. p.
84. Móra Ferenc: Memento 127. p.
85. Szabó Ervin halálakor írta: "Szabó Ervin halála talán nagyobb vesztesége a holnapi Magyarországnak, mint a mainak"
Szabó Ervin: Hol az igazság!?
Bp. 1977. Magvető /Borító szöveganyagából./
Egyelőre nincs tájékozottságunk arról, hogy Móra Szabó Ervinnek mely könyveit ismerhette.
86. Vajda László: Móra Ferenc útja 1917-1919.
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1962. 77-128. p.
87. Móra Ferenc: Memento 303. p.
88. Móra Ferenc: Memento 320-321. p.
89. Czine Mihály: Möricz Zsigmond útja a forradalmakig
Bp. 1960.
90. Móra Ferenc: Memento 324. p.
91. Fazekas István: Móra Ferenc és a Tanácsköztársaság
Marosvidék 1959. szeptember 57-60. p.
/A Tanácsköztársaság évfordulójára írt cikkem talán túlságosan "vonalas" alaphangú írás, de a Móra "megalkuvásáról" elterjedt érvek tárgyilagossabb mérlegelését segítheti./

92. Móra Ferenc: Személyes kérdésben
Szegedi Napló 1919. május 8.
93. Vajda László: Móra Ferenc útja 1917-1919.
A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1962.
Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban
Bp. 1965. Akadémiai Kiadó
Péter László: Móra Ferenc a forradalmakban
Tiszatáj 1964.
94. Diósszilágyi Sámuel Móravá^L foglalkozó legfontosabb
írásai: Móra Ferenc, a tiszteletbeli makai
Makó 1935.
Emlékezés Móra Ferencre
Makó 1938.
95. Domokos László: Móra Ferenc két arca című írásában
idézi Móra levelét: "Engem a burzsoázia halálra i-
télt, s a franciák mentette meg, mint múzeumigaz-
gatót és Beranger-fordítót. A Naplót otthagytam - én
burzsoá lapot az életben többet nem szerkesztek..."
Kiskunság 1958. október-november 40. p.
96. Móra Ferenc: Georgikon 59. p.
97. Móra Ferenc: Georgikon 59. p. /Ujságok c. írása/
98. Móra Ferenc: Georgikon 100. p.
99. Móra Ferenc: Georgikon 101. p.
100. Móra Ferenc: Georgikon 101. p.
/..."halálos órád párnáin is átkoznád azt a percet,
amelyikben otthagytád őket, és beálltál úrnak."/

101. Móra Ferenc: Nádihegedű 194. p.
102. Móra Ferenc: Nádihegedű 205-211. p.
103. Négy apának egy leánya című kötetét dedikálta Móra ezzel a szöveggel. Egy dedikált példányt a szarvasi könyvtár őrzött meg. /Tudunk arról, hogy ezt a kötetet másoknak ugyanezzel a szöveggel - alapszöveggel - dedikálta./
104. Móra Ferenc levelsládája
Felkutatta, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Madácsy László
Szeged 1961. Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár
A 178. oldalon közölt levélben írja: "... énbennem most nagyon feléledtek a félegyházi színek és hangok."
105. Supka Gázának írt levelében jellemzi így Móra a Hannibál-regényt.
Földes Anna Móra-monográfiája idézi a 127. oldalon
106. A teljesebb szövegrészlet: "Az ő idejében majd más lesz a világ... Nem akarják majd az igazság kutatásáért mágláyra tenni az embereket."
Hannibál föltámasztása. 404-405. p.
107. Darvas József:
Gyűjtőcse Bp. 1968. Szépirodalmi Könyvkiadó 356-357.p.
Erdei Ferenc: Futóhomok
Bp. 1936.
Erdei Ferenc vallomása Tömörkény Istvánról -érintőlegesen Móráról is - a Tömörkény Emlékkönyvben Szerk.: Kovács S. I. - Péter L. Szeged 1966.

108. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 194. p.
109. Ének a búzamezőkről
Bp. 1932. Genius I. köt. 7. p.
110. Klaniczay Tibor-Szauder József-Szabolyi Miklós:
Kis magyar irodalomtörténet
Bp. 1961. Gondolat 360. p.
111. Bálint Sándor: A szegedi nemzet
A szegedi nagytáj népelete
A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1976. 41.p.
112. A magyar irodalom története
Bp. 1966. Akadémiai Kiadó 640. p.
113. Ének a búzamezőkről /1932-es kiadás/ I. köt. 242.p.
114. Ének a búzamezőkről /1932-es kiadás/ II. köt. 144.p.
115. Mezősi és Vajda Rónay Mária interjúja alapján tájé-
koztatnak arról, hogy szerintük a kötet címét Móra
fogalmazta. A kötet gyengébb írásainak Móra a halála
előtti hónapokban aligha kegyelmezett volna, s alap-
ja lehet a gyanakvásnak Szalay József közreműködése
a posztumusz-kötet sajtó alá rendezésében.
/Rónay Mária cikke Utolsó interjú Móra Ferencsel a
Literatúra 1934. februári számában jelent meg./
116. Vajda László: A Móra-filológiai munkaterve /kézirat/
117. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 106. p.
118. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 136. p.

119. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 43. p.
120. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 385. p.
121. Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig
493-498. p.
122. A realizmus kérdései a magyar irodalomban 430. p.
123. A realizmus kérdései a magyar irodalomban 453-454. p.
124. A magyar irodalom története 6. kötet
Bp. 1966. Akadémiai Kiadó 640. p.
125. Móra Ferenc: Könnyes könyv 56. p.
/Részlet az Önarckép c. vérséből/
Bp. 1932. Génius
126. Fazekas István: Egy régi beszélgetés Kiss Lajossal
Móra Ferencről
Csongrád megyei Hírlap 1969. jul. 18.
127. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim /A magyar paraszt
c. előadása szövegéből idézett részlet./ 211. p.
128. Illyés Gyula Dugonics Andrásról írt vallomása
- Leél a Dugonics-évforduló alkalmából - a Tisza-
táj 1968. 7. számában jelent meg. 625. p.
129. Veres Péter: Az Alföld parasztsága című könyve első
kiadásának borítólapjáról idézett szöveg.
Másolata a Veres Péter koszorúi c. antológiában
/Bp. 1973. Tánács Könyvkiadó/ 443. p.
130. Móra Ferenc: Véreim-Parasztjaim 221. p.

131. Szabó István /szerk. bev./: A parasztság Magyar-
országon a kapitalizmus
korában 1814-1914.

Bp. 1972. Akadémiai Kiadó I-II. köt.

Szabó István: Jobbágyok+parasztok
Értekezések a magyar parasztság történetéből
Bp. 1976. Akadémiai Kiadó

Balogh István: A paraszti művelődés c. tanulmánya a
Szabó István által szerk. kötetben /II. köt./
487-564. p.

132. Illyés Gyula írása Luby Margit A parasztélet rendje
c. könyvéről
Nyugat 1935. I. 336-337. p.

133. Veres Péter: Népiség és szocializmus
Bp. 1942.

134. Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar?
Levelek egy parasztfiúhoz
Bp. 1940. Magyar Élet

135. Veres Péter: Vallomás Tömörkényről
Tömörkény Emlékkönyv
Szerk.: Kovács Sándor Iván - Péter László
Szeged 1966. 418-422. p.

15-65/1978.
.....bksz.

Fázekas István
Tárgy:
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Csukás István elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

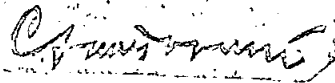
Professzor Elvtárs!

Mellékelve Fázekas István: Móra Ferenc parasztábrázolása
.....

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét felhivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a bírálat elkészítése után sziveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, 1978. jun.26.

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

.....

főelőadó

Kapták: Dr.Csukás István professzor
Dr.Nacsády József egy.docens
..... társbíró

Bírálati jelentés

Fazekas István "Móra Ferenc parasztabrázolása" című

bölcsészdoktori értekezéséről

A szerző az első, befejező fejezet /Irodalomtörténet-írásunk Móra-képe/ összefoglalásában találó, mértékértő, már szintén kritikus helyzetképet ad a Móra kutatás eddigi eredményeiről és fogyatékeiről. Ebben említést tesz Móra paraszteszméletének természetéről, parasztabrázolásának jellegzetességeiről is.

A következő részek azonban - már a szerző deklarálja: őt kell tekintenie az 1902-1919 közötti pályaszakaszt, hogy valódi célkitűzését megközelíthesse - tulajgosan is elkanyarodnak a címbe jelzett témától. /Pl. bőven foglalkozik ilyen kérdésekkel, mint Móra helye a magyar ifjúsági irodalomban stb./

Tulzsdnak tűnik többek között Móra utópista-szocialista ihletettségét sejtető átolása Az elődök és kortársak hatása című fejezetben, és az Írói pályája a forradalmakig c. fejezetben az 1905-ös orosz polgári forradalommal foglalkozó Móra-vezércikk értékelése.

Egyébként ebben a részben úgyessen csoportosítja a Móra kutatás eddigi adatait /Vajda László, Péter László, Hegedűs András ismert munkái/, amelyek az író világnézeti, társadalomszemléleti kibontakozásáról szólnak. Ezekon az adatokon, megállapításokon alapuló következtetései - néhány kisebb elfogult fogalmazódottól eltérően - helytállóak.

Az 1920-as éveket vizsgálva Fazekas István jól tapint rá a paraszti témájú Móra-novellák keserű alaphangjára, de ismét messze kanyarodik a Négy apának egy lánya és a Hannibál feltámasztása ürügyén alapvető céljától. Természetesen a szerző mindezt Móra társadalomszemléletének módosulását bizonyítandó kockáztatja meg, de ezzel - önmagát korlátozza a vállalt terjedelmen belül.

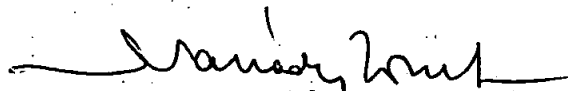
Végülis a bíráló szándára függőben marad a kérdés: Móra-rehabilitáció vitáirat-e, vagy Móra parasztabrázolásának

vizsgálata, elemzése-e valójában a dolgozat. Hiszen a per-
döntő Ének a buzamezőkről értékelésére az 54. lappos dolgozat 40-43.
lapján kerül csak sor, s a Véreim Parasztiain-ról még csak
ezután ejt néhány szót.

Javasolt érdemjegye

cum laude

Szeged, 1978. október 10.

/Dr. Nacsády József /
egyetemi docens

Bírálati jelentés

Fazekas István "Móra Ferenc parasztabrázolása" című

bölcsészdoktori értekezéséről

A szerző az első, befejező fejezet /Irodalomtörténet-írásunk Móra-képe/ összefoglalóában találó, mértéktartó, bár észintén kritikus helyzetképet ad a Móra kutató addigi eredményeiről és fogyatékeiről. Ebben említést tesz Móra parasztenyelésének természetéről, parasztabrázoló-ésnek jellegzetességeiről is.

A következő részek azonban - bár a szerző deklarálja: őt kell tekintenie az 1902-1919 közötti pályaszakaszt, hogy valódi célkitűzést megközelíthesse - túlságosan is oltkonyorodik a címben jelzett témához. /Pl. bőven foglalkozik ilyen kérdésekkel, mint Móra helye a magyar ifjúsági irodalomban stb./

Tulajdonoként többek között Móra utópista-szocialista elhivatottságát segítő dítalása Az elődök és kortársak hatása című fejezetben, és az Írói pályája a forradalmakig c. fejezetben az 1905-ös orosz polgári forradalommal foglalkozó Móra-vezércékkok értékelése.

Egyébként ebben a részben egyesén csoportosítja a Móra kutató addigi adatait /Vajda László, Péter László, Högöndő András szerint munkái/, amelyek az író világnézeti, társadalomtudományi kibontakozásáról szólnak. Ezekon az adatokon, megállapításokon alapuló következtetései - néhány kiadó elfogult fogalmazásból tekintve - helytállóak.

Az 1920-as éveket vizsgálva Fazekas István jól tapint rá a paraszti témájú Móra-novellák keeső alaphangjára, és ismét meesze kanyarodik a Mogy apának egy lánya és a Hannibál fültámasztása ügyén alapvotó céljától. Természetesen a szerző mindezt Móra társadalomtudományi tudását bizonyítandó kockáztatja meg, és ezzel - önmagát korlátozza a vállalt tudalomból.

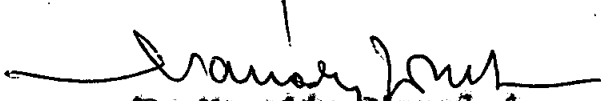
Végülis a bíráló számára függőben marad a kérdés: Móra-rehabilitáció vitairat-e, vagy Móra parasztabrázolásának

vizsgálata, előzetes- és végleges- a dolgozat. Milyen a por-
döntő Ének a buzogányokról értékelésére az 54 ... pos dolgozat 40-43.
lapján körül csak cor, o a Vörösi Parasztojain-ról még csak
ezután ojt néhány szót.

Javított órarendjegy

am laudo

Gyógd, 1970. október 10.

Dr. Mészáros László
egyetemi docens